BİR KÜRT AYDINI: FAKİH HÜSEYİN SAĞNIÇ

Nurdan Gürbilek-İskender Savaşır

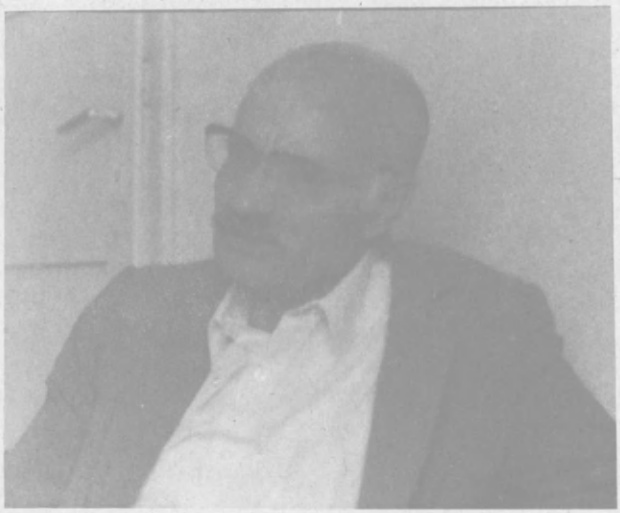

İSKENDER SAVAŞIR: Size Fakih deniyor. Herkes sizi öyle biliyor. Bu nerden kaynaklanıyor?

HÜSEYİN SAĞNIÇ: Fakih, Fıkıh'tan geliyor. Fıkıh, dinî şeriat, dinî kanun demek. Ben 3-4 sene medrese'de okudum. Fıkıh kitaplarını okudum. Fıkıh kitapları okuduğum için Fakih ismini verdiler. İsim değil de sıfat olarak Fakih diyorlar. Onun için benim ismim Fakih Hüseyin'dir

NURDAN GÜRBİLEK: Hangi medresede okudunuz?

CEVAP: O zaman medreseler bugünkü şekilde yeterli değildi. Yani Kuran Kursu filan yoktu. Yasaktı. Dağlarda imamlar medreseler kurmuşlardı. Üç, beş, on talebe alacak şekilde. Oralarda okuduk.

İ.S.: Tamamen yasak koşullarda...

H.S.: Kaçak, yasaktı.

N.G.: Kaç yılında?

H.S.: 1941-1946 senesiydi.

İ.S.: Savaş yılları...

H.S.: Savaş yıllarında, evet. Hatta '38'de başladım da... '38'de evde okudum. Kuran'ı. Ondan sonra '39'da başladım, '40'ta, '41'de medreselere gittim. Orda 4-5 sene okudum.

İ.S.: Fıkıh bilgisi dışında ne tür bir eğitim veriliyordu orada.

H.S.: Şimdi, bütün bilgiler dinî bilgilerdir. Tarih dersleri yasak. Coğrafya dersleri yasak. Sosyoloji dersleri yasak. Matematik hiç yok. Gizli gizli yazı öğreniyorduk. Yazı da dediğimiz Arapça yazı. Türkçe yazı hele, hiç yoktu o zaman. Arapça yazı öğreniyorduk. Ayrıca, namaz nasıl kılınır, oruç nasıl tutulur, Allah nasıl tanınır. Bundan sonra tabii İslam Hukuku var, Ticaret Hukuku, Ceza Hukuku, efendim, Devlet Hukuku... İslam Dini diğer dinlere benzemiyor. Çünkü hukuk ile din aynı kitapta. Onun için o medreselerde hem İslami hukuk, —tabii İslami hukukun dışında herhangi bir hukuk okutulmazdı— hem ibadet şekilleri okutulurdu. Bundan başka Tefsir dersleri vardı. Hadis dersleri vardı. Bir de, biz medresede sarf, nahiv (dilbilgisi), mantık, felsefe, istiare (karşılıklı konuşma) ve buna benzer dersler okuyorduk. Fakat ben sarf, dilbilgisi, felsefe ve mantık fazla okumadım. En çok Fıkıh kitaplarını okudum.

İ.S.: Peki hocalar ve imamlar Türk müydü, Kürt müydü?

H.S.: Kürt. Kürtçe ders veriliyordu. Yani kitaplar Arapça. Arapça okutuyor ve Kürtçe tercümesini yapıyor.

İ.S.: Türkçe hiç söz konusu olmuyor bu eğitimde...

H.S.: Yok canım. Türkçe bilen yoktu. O zaman Türkçe hiç yoktu da, memleketin büyük bir kısmında, askerlik yapanlar Türkçe bilebilirlerdi. Zaten şimdi de askerlik yapmayanlar Türkçe bilmezler.

N.G.: Türkçe nerden öğrendiniz?

H.S.: Bana merak saldı. Haddizatında ben Türkçe'yi öğrenmedim. Osmanlıca'yı öğrendim. Tabii o zaman medresede gizli gizli tarih kitaplarını okuyorduk. Efendim, tarih kitapları da Arapça yoktu elimizde. Arapça tarih kitapları bulamıyorduk. Osmanlıca tarihler vardı. Gerçi Osmanlıca okumak da yasaktı. Yani eski yazı yasaktı. O Osmanlıca kitaplarını bulup, hikâye kısmını okurduk. Bazı vezinler vardı. Meselâ Siret-i Nebi Siyer- gibi kitaplar, efendim, Ebu Müslim Horasani'nin kitapları, Battal Gazi gibi eserler vardı Osman-

lıca'da. Bunları okuyorduk ve Osmanlıca'yı öğrendik. Ben askere gittiğimde arkadaşlarımla Osmanlıca konuşuyordum. Ve ordan artık Türkçe'ye geçtik. Türkçe'yi askerde öğrendim. Yeni yazıyı da aşağı yukarı öyle. Bizden bir akraba askere gitmiş gelmişti, yazıyı öğrenmişti. Yazının alfabesini bana yazdırdı. 29 harfi yazdırdı. O 29 harf, hangisi hangisinin yanına gelirse ne oluyor, yani Arapça okumam vardı. Ordan da bu yaziyi köydeyken öğrendim. Öğrendim, hatta, abim askere gitti. Efendim, Bitlisli bir eskici, yani eski ayakkabı tamir eden birisi geldi. Efendim, abime mektup yazacağım. Kürtçe yazsam olmuyor. Zaten o zaman Kürtçe'de yazamazdım. Kürtçe'yi Arap harfleriyle yazabiliyordum. Arap harflerini de abim bilmiyordu. Efendim bu sefer Türkçe'sini Bitlisli verdi bana, o da yazı bilmiyordu, ben yazı öğrenmişim, iki harfi bir araya getirebiliyorum da, o hiç bilmiyor. Bu sefer isteğimi Kürtçe olarak ona söyledim. O Türkçe olarak bana dikte ettirdi ve ben yazdım. İlk mektubu abime öyle gönderdim. Tabii askere gittikten sonra Türkçe'yi geliştirdik.

N.G.: Sizin medreseye gittiğiniz yıllarda, civarda ilkokul var mıydı?

H.S.: İlkokul yok. İlkokul olsaydı, Türkçe'yi öğrenecektik, yazıyı öğrenecektik. O zaman benim medreselere gittiğim sıralarda Bitlis'te ilkokul var, ortaokul yok, vilayet merkezinde.... Muş'ta bir ortaokul yeni açılmış. Nahiye merkezinde, ben artık medreseden çıkacağım sırada bir okul yapıldı. Yani okul yoktu memlekette.

İ.S.: Askere '46'da mı gittiniz?

H.S.: '46'da gittim.

İ.S.: O sırada 3 yıl değil mi, askerlik?

H.S.: 3 yıl.

İ.S.: Peki, bütün bu İslami gelenekle ilişkiniz daha sonra nasıl değişti?

H.S.: Efendim, bu medresede ben tam problemli talebeydim. Hocama çok anormal sorular sorardım. Tatmin olmuyordum. Efendim, evvela bir İncil'i kötülüyorsunuz derdim. Fakat, bir İncil'den bize ders verin, bakalım İncil nedir? Efendim, Kuran bahsediyor. Kuran bahsettiğine göre İncil artık Fıkıh dalı olmuş. İyi ya! Fıkıh dalı olmuşsa fikirlerini biz de görelim, nedir? Biz onun mukayesesini yapalım. Vay, sen Hıristiyan oldun. Bir dayak atardı... Efendim, ikinci bir şeyim, Hocam hiç olmazsa İslam tarihini, doğru dürüst bir İslam tarihini okuyalım. Bir İslam tarihi nedir, ne yapmışlar, ne etmişler, ne gezmişler bunu bilelim, o konuda bize ders verin, bizi aydınlatın, derim. Vay efendim sen filozof mu olacaksın, filozoflar zaten hep kafirdir. Kafir, gâvur olursun deyip ikinci bir dayak. Yani açılmak istiyordum. Önümde büyük bir

set vardı, bir türlü açılamıyordum.

Askere gittim askerde de açılamadım. Askerden geldikten sonra, '49 senesinde '50 senesinde, '49 senesinin kışında askerden geldim, '50 senesinde artık yazıyı bugünkü şekliyle biraz öğrenmiştim. Okuyabiliyordum. Askerde normal olarak gazete okuyordum. 1950 senesinde elime lise kitapları geçti; jeoloji, sosyoloji, felsefe, astronomi ve genel coğrafya. Bu 5 kitap, birisi bana verdi. Ben o kitapları okuyunca kendi kendime "yahu, okulda bunlar okutuluyor da bunlar nasıl dünyayı böyle eline alamıyorlar. Nasıl olur da bu genel coğrafyayı hakkıyla bilen herşeyi bilmesin." Yani bizim okuduğumuz medresedeki kitaplar ile lisede okutulan kitaplar çok acaip. Bunları, sabaha kadar okuyor, çözmeye çalışıyor ve o gün için, bulduğum büyük bir define olarak kabul ediyordum. Yani bizim tahsilimiz öyle oldu.

İ.S.: Peki bu kadar çabuk bir kopuş oldu mu? Yani lise kitaplarını okumakla, bu medresenin yaratmış olduğu zihniyet ya da inançtan koptunuz mu?

H.S.: Tabii, tabii, rahat olmadı. Rahat olmadı da, o zaman 1950'den sonra evvela bir miktar okudum. Efendim o sıralarda Yeni Sabah gazetesi çıkıyordu. Yeni Sabah gazetesini okuyordum. Sonra beni tatmin etmedi, Cumhuriyet'e dönüş yaptım. Ve Cumhuriyet okumaya başladım, 1980'e kadar, hep Cumhuriyet okuyordum. Fakat asıl benim medreseden kopuş ve daha başka bir dünya görüşüne çıkışım şöyle oldu. 1956 senesine kadar imamları hep sorguya çekerdim, bir sürü sorular sorardım. Onlar, bana birşey verecekler biliyordum. Baktım bir türlü birşey vermediler. '56 senesinde başladım dinleri incelemeye. Genel dinleri. Efendim, bu genel dinlerin içerisinden, mezhepleri, efendim bütün İnciller'i, bugün mevcut olan 4 tane İncil'i ve o İncil'e bağlı olan mezhepler, Kuran ve Kuran'la ilgili olan İslamî mezhepler, Hindilerin Mukaddes Kitabı, onların mezhepleri; efendim Zerdeştliği, yani İrani peygamber veya Kürt peygamber —tabii Zerdeşt'in mukaddes kitabı Zend Avesta eski Kürtçe'nin bir yazılışıdır— bunları ve bunlarla ilgili mezhepleri inceledim. Tabii bu arada, ondan daha eski, yani bugün kitabî din kabul etmediğimiz Şamanizmi, efendim totemi, Kelam'ı bunları inceledim. Eski firavunların Akhenaton'u inceledik ve biraz dünyaya açılabildik. Dinlerin ne olduğunu, mezheplerin ne olduğunu öğrendik. Ve artık bir genel görüşe sahip olmuş olduk kendimize göre tabii, dar çerçeve içinde.

N.G.: Kürtçe üzerine ne zaman çalışmaya başladınız?

H.S.: Bu da '50'den sonra. 53'te olacak hatırımda kaldığına göre, Cemal Abdün Nasır bir Kürtçe radyo açmıştı Mısır'da ve orada Kürtçe ders veriliyordu; radyo istasyonunda. Bunu muntazam olarak dinliyordum. Birçok kelimeleri not ediyordum. Orada geçen cümle kaidelerini not ediyordum. Birgün bunlar

lazım olur, niye her dilde büyük kitaplar olsun Kürtçe'de niye olmasın diye. Yani bu dinleri araştırma ile dünyayı araştırma ile beraber, Kürt dili üzerine çalışmalar yapıyorduk. Ve evime gelen ya da karşılaştığım misafirleri bir türlü siyasi konular ve bu din hakkındaki araştırmalarım üzerinde tartışmaya getiremiyordum. Fakat dil üzerinde tartışmaya rahatlıkla getirebiliyordum. Filan kelime nasıl kullanılabilir, filan kaide nasıl olur. Bunları devamlı olarak tartışabiliyordum. Bazen öyle oluyordu ki sabahlara kadar, bu dil üzerinde tartışıyorduk. Bunu anti-parantez söyleyeyim, genel olarak o medresede okuyanlar çok iyi Kürtçe bilirler. Okulda okuyanlar ise Kürtçe bilmezler. Çünkü onlar Kürtçe ders görüyorlar, medresede okuyanlar. Evet Arapça kitaplar, ama Kürtçe'ye tercüme etmek suretiyle hoca onlara söylüyor. Malûm ya, kelime öğretmek, cümle öğretmek, cümle kaidelerini geliştirmek imamların bir vazifesi oluyor. Onun için onlar çok iyi biliyorlar. Ben de onlarla karşılaştıkça, başka yerde faydalanmadan onlardan, bu dilden faydalanayım düşüncesiyle onları devamlı olarak dil üzerine tartışmaya çekiyordum.

İ.Ş.: Peki bütün bu süre içinde, 50'lerde, askerden önce fiili olarak ne yapıyordunuz? İş güç...

H.S.: İş güç olarak marangozluk yapıyordum. Bir de inşaatçılık yapıyordum. Sonbahardan başlayarak kış ve bahara kadar marangozluk yapıyordum, bahar olunca birkaç bina tutuyordum. İşte onun duvar ustalığını, betonunu, sıvasını falan, sonbahar geldiği zaman doğrama işi başlardı. Başlardım o sefer doğramacılığa, benim inşaatçılık ve doğramacılık üst sanatım. Evin geçinmesini onunla temin ederdim.

İ.Ş.: Bütün din araştırmalarını ve okumaları tamamen yalnız, kimseyle konuşmadan mı yürütüyordunuz?

H.S.: Büyük bir kısım yalnız. Anti-parantez bunu söyliyeyim, bu arada bu dinleri çok iyi bilebilmek için bir de Spiritzmi, Spiritüalizmi, Manyetizmi öğrenmeye çalıştım. O zamanlar Bedri Ruhselman'ın dergileri falan çıkıyordu, Ruh ve Madde. Efendim ona benzer bir sürü kaynak vardı.

N.G.: Bunları hangi dildeki kaynaklardan takip ediyordunuz?

H.S.: Arapça, Farsça, Kürtçe, Türkçe. Mesela İnciller, bahsettiğim 4 İncil de o zaman Kürtçe'ye tercüme edilmişti. Beyrut bilim ve din adamları tarafından İnciller'i Kürtçe'ye tercüme etmişlerdi. İnciller'in hem Kürtçe'si, hem Türkçe'si, hem Arapça'sı vardı yanımda. Hazreti Süleyman'ın vecizeleri de öyle. Kitaplar mevcuttu. Hani Arapça'yı iyi biliyordum. İyi değil de, bugünkü Türkçe kadar bilmiyordum da, fakat anlayabiliyordum. Farsça'yı anlayabiliyordum. Türkçe'yi biliyordum falan. Bu üç-dört dilin karışımından yeteri kadar kitap bulabiliyordum.

İ.S: Dinler söz konusu olduğunda, bunu çok iyi anlayabilirim de, beni çok şaşırtan, mesela şimdi sizden Zend Avesta'nın dilinin Kürtçe'nin atası olduğunu öğrenmiş oldum, demin söylediklerinizden. Ben Zend Avesta'nın Farsça olmayan bir dilde yazılmış olduğunu bilirdim de, ben dilbilim tahsil ettim, Kürtçe olduğunu bilmezdim.

H.S.: Biliyorsunuz ki burada bir Med ile Pers meselesi vardır. Pers, bugünkü Farısiler'in dedeleri ya da öncüleridir diyelim. Med de Kürtlerin babasıdır.

İ.S.: Onların dili hakkında kalmış yegâne kaynak galiba Zend Avesta.

N.G.: Birçok Batılı kaynak bu dilden Avesta dili olarak söz ediyor.

H.S.: Burda artık tarihleri ortadan kaldırmak meselesi var... Efendim bir talebe Arkeoloji'de okuyordu, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde. Patnos, Urartu hafriyatına gelmişler. Efendim sonbaharın geldi, gittiler. Giderken bana uğradı talebe arkadaş, "bir isteğin var mı Ankara'dan" diye. "Tamam" dedim "isteğim var". Dedim ki "nasıl olsa bu sene yapmış olduğunuz kazıyı kışın size ders verecekler. Bunu zorla hocanızdan sorun: Urartular kimdir ve onların ahfadı, onlardan geri kalan kalıntıları kimlerdir?. Fakat çok ısrar et buna" dedim. "Oldu" dedi.

Ertesi sene baharın gene kazıya geldiler. Arkadaştan sordum. Dedim ki "ne yaptınız?" "Aynen manzarayı anlatayım" dedi. "Bu Urartular'ın dersine geçince hocamdan sordum bu Urartular kimlerdir? Anlattı Urartular'ın medeniyetinden. Peki dedim hocam, bunların ahfadından, bunların sülalesinden kimler kalmıştır bugün yeryüzünde, yoksa bunlar tükenmiş mi?

Tükenmiş olur mu, dedi. Elbette ki var. Hani bu Van, Van Gölü havzasında yaşayanlar var ya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, onlardır. Türkler mi hocam, dedim. Yok yavrum, Türkler değil, dedi. Hani Van Gölü havzasında, Bitlis'te, Van'da, Diyarbakır'da yaşayan bir topluluk var ya onlar.

Türkmenler mi hocam?

Yok yavrum. Türkmenler değil. Hani bu Siirt'te, Mardin'de yaşayan topluluk var ya.

Araplar mı hocam?

Yok yavrum, yok.

Hocam dedim bilmiyorum...

Yavrum, şu Dağlı Türkler dediğimiz Kürtler var ya..."

O hocanın hayatı böyle gözlerimin önünden geçti de. Hayran kaldım. Bir

türlü ilimden ayrılmak istemiyor. Siyaset de onu zorluyor.

İ.S.: Siz o zaman, Arap dilbilim geleneğine hakim olmalısınız. Gerçi okulda sarf, nahiv okumadım dediniz...

H.S.: Ee, biraz okudum da, fakat öyle geliştirmedim tam. Hani şimdi bu karıştırdığım kelimeler, Osmanlıca'dan Arapça'dan falan karışık bir şekilde. Arındıramıyorum bir türlü dilimi, arındıramadım.

İ.S.: Peki, bir süre çok yalnız götürdünüz çalışmanızı. Kendinize muhatap bulmaya başlamanız, işte bir takım talebelerle konuşmaya başlayabilmeniz ya da bir çevre edinmeye başlamanız... ne zaman oldu?

H.S.: '60'tan sonra.

İ.S.: O süreci biraz anlatabilir misiniz?

H.S.: '60'tan sonra bu sefer iki konuda, böyle çevre ile ilgilendim.

Birisi medrese ile. Muhakkak talebe kısmı. İkincisi ise üniversite ile yine talebe kısmı. Efendim, Nurculuk yeni gelişiyordu veya yeni yeryüzüne çıkıyordu. Şimdiye kadar yeraltında çalışırlardı. Fakat '50'den sonra yavaş yavaş gelişmeye başladı. '60'dan sonra daha da gelişti. Nurculuk. Bu Süleymancılık falan filan da o zaman yoktu ya da bu memlekette yoktu. Fakat Nurculuk vardı, gelişiyordu; Nurcular, doğrudan doğruya medresedekiler, bir de üniversitedekiler, benimle konuşmaya gelirlerdi. 1960-1961 ile 1971 seneleri arasında en çok.

N.G.: Yayınlanmış birşey yok ama değil mi, çalışmalarınızdan?

H.S.: Yok. Efendim o zaman diyalektik denilen bilim, Türkçe'den çok daha önce Arapça'ya tercüme edilmişti. Bugünkü dialektiğin, felsenin temel ilkeleri niteliğinde bir-iki kitap Arapça'da okumuştum. Dialektiği biliyordum. Arkadaşlarımız, yani bu üniversite seviyesindeki talebeler sosyalizme doğru açılmış fakat dialektiği bilmiyorlardı. Ve en çok üniversite talebeleri o konuyu öğrenmek için gelirlerdi, Tatvan'da bir adam dialektiği biliyor diye... Artık diyalektik pek denilmiyor da, sosyalizmin temel bilimi deniyordu. Onlar gelirdi ve diyalektik üzerine tartışmalar yapardık. Tabii bu arada medresedekileri fırsat buldukça dil meselesine gene çekiyordum. Fakat üniversiteden gelenleri dil meselesine çekmiyordum. Çünkü onlar dili bilmezlerdi, onlarla yalnız diyalektik ve sosyal bilimler üzerinde tartışmalar yapıyorduk. Ve bu sosyal bilimlerin niteliğini, yani sosyo-ekonomi, sosyoloji falan üzerinde tartışıyorduk. Fakat esas mesele diyalektik meselesindeydi. Tabii bu diyalektik eserleri de Türkçe olarak hatırımda kaldığına göre 1967'de elime geçti. Tabii evvela aklımda kaldığına göre *Felsefenin Başlangıç İlkeleri* elime geçti,

sonra *Temel İlkeler*, sonra diğer bazı eserler elime geçti. '71'de, Diyarbakır sıkıyönetiminde. Tabii o zamanki sıkıyönetim bugünkü şeklinde değildi. O zaman bir kamp niteliğindeydi. Efendim, geniş bir bahçe oldukça, geniş binalar. Tabi haliyle işkence filan yoktu. İstediğimiz kitabı içeri alabiliyorduk. O zaman işte, talebe arkadaşlarla dialektiği seminer yapıyorduk. Artık Türkçe olarak. Zaten 67'den sonra başladılar eserler çıkmaya.

İ.S.: Ben biraz yine daha geriye dönük birşey sormak istiyorum. Şimdi siz medrese eğitimi gördüğünüz sırada herşey Kürtçe cereyan ediyor. Ama, eğitimde tamamen İslamiyete dayalı, yani mesela bir Kürt milliyetçiliğine kaynaklık edemeyecek, kendi evrensellik iddiası olan bir ideoloji çerçevesinde cereyan ediyor. Daha sonra onun içinden sizin sosyalizme yönelişiniz var. Kürt hareketlerinin doğuşu var. Bu İslamiyetin içinden çıkış, bu kopuş hem sizin açınızdan, hem de başkaları açısından nasıl oldu? Yani bir anlamda şöyle birşey benim aklıma takılıyor. Türkiye devletinin lise kitapları elinize geçtiği zaman, aynı zamanda Türkçe aracılığıyla İslamiyet'ten kopuş da gerçekleşmiş oluyor, bu biraz çelişkili...

H.S.: Evet, çelişkili, ben de nasıl olduğunu bilemiyeceğim. Fakat böyle herşeyi zıtlığıyla ispatlamaya çalışır bir niteliğim vardı. Kendiliğinden gelme mi diyeyim... Efendim, bir adam lehinde birisi bir konuşma yapsaydı, onun aleyhinde de konuşma yapan birisini bulur ve ondan o adamı öğrenmeye çalışırdım. O leh ve aleyhleri bir araya getirmek suretiyle o adamın hakkında bilgi edinirdim. Zaten benim dinleri araştırmaya sevk eden şey de bu. Efendim Kuran ne diyor, Avesta ne diyor, Tevrat ne diyor, İncil ne diyor? Bunu karşılaştırmak suretiyle kendime göre bir yol, bir bilim geliştiriyordum. Sadece öğrenmek, sadece öğrenmek. Burada bir hatıratımı anlatayım. Birgün çok derin bir din adamıyla sohbet ettim. Henüz bu araştırmaya başlamadan önce, yani arıyordum, dünya ile temas etmeye çalışıyordum ama bulamıyordum. Bir din adamından şöyle bir soru sordum: Dedim "burada ben veya herhangi bir adam Moskova'da dünyaya gelmiştir. Bu adam kalktı, büyüdü, dünyayla temasa geçti. Ha bu dünyanın bir sahibi var, bu dünyayı yaratan birisi var. Bir varlık var ki dünyayı yaratmış. Bunu bulmak rahattır. Bunu buldu. O zaman acaba bu yaratık insanlarla temasa geçmemiş midir? Araştırdı, dinî kitaplar buldu. En son hangi kitap gelmiş. Kuran gelmiş. Bunu da buldu. Müslüman oldu. Eğer İncil'in hükmü iptal olmasaydı Kuran gelmezdi. Şu halde Kuran gelmiştir. Onun hükmü iptal olmuştur, faraza Kuran'ı kabul etti. O zaman uygulamak için Müslümanlar'ın arasına gelmeye çalıştı. Geldi, Alevilerle karşılaştı. Aleviler'den sordu "Sizin dininiz ne?", "Müslüman", "Kitabınız ne?", "Kuran". Adam aradığını buldu. Alevi oldu: Ve adam kendisini kurtarmış mı? Hani bir Müslüman mıdır, değil midir? "Hayır, değil." Sünnilerle karşılaşamadı da Alevilerle karşılaştı. Ve adam niye kendisini kurtarmadı? O,

benden, senden niye daha iyi olmasın? "Olmaz be akılsız," dedi. "Eğer Cenabı Hak onu doğru yola getirmiş olsaydı Alevilerle karşılaştırmazdı. Sunnilerle karşılaştırırdı. Onun için bu kurtulmuş ehli sayılmaz."

Bütün bunlar üzerine kendim artık mecburi araştırmaya girdim. Bu araştırmayla dünyayla temasa geçmiş oldum. Bu arada genel olarak medresede okuyanların Cumhuriyet döneminde, daha öncesini bilmiyorum, Cumhuriyet döneminde medresede okuyanların büyük bir kısmının dinin esasları üzerinde bir dünya görüşleri vardır. Büyük bir kısmı, %60, sosyal meselelere yakınlıkları vardır, fakat dini çerçeve içinde olmak kaydıyla. Bunu da ilave edeyim. Birçok sebeplere dayandırmak suretiyle, yani bu imam hatip okullarının açılmasıyla çoğaltılmasının birçok sebepleri var. Fakat sebeplerden birisi de bu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan dini medreseleri frenlemek içindir. O medreselerden çıkanların büyük bir kısmı ilericidir.

İ.S.: Şimdi Nurcular'la '60'ların başında tartışmaya başladım dediniz. Sizi, herhangi bir noktada kâfir ilan etmediler mi?

H.S.: Haaa. Haa. Ben çok kâfir olmuşum. Bir şey size arzedeyim. Daha da çok acaip. 1954 senesinde bu binayı yaparken, ha bu binanın alt katını yaparken, orada çok afedersiniz içerde tuvaleti yaptım. Meğerse bizim buraların genelinde, şehirlerinde ilk olarak evin içinde tuvalet yapan ben olmuşum. Ben bu tuvaleti yapmakla kafir oldum. Efendim nasıl oluyor, bu aynı Hıristiyanlar gibi, Ermeniler gibi, —tabii o zaman Ermenileri bilirler, onlarla iç içe yaşıyorlar. Meğersem onların köylerinde tuvaletleri içerdeymiş— artık dışarıya çıkmıyor, hemen başının ucunda kendi ihtiyacını görüyor. Bu kâfirdir, bunun evine gitmek doğru değildir. Ondan sonra her araştırmam, yeni bir kâfir, yeni bir kâfir; şimdi de unutuldu benim kâfirliğim. Ben hep kâfir olmuşumdur.

İ.S.: O zaman yine daha yakın zamanlara gelelim. '60'larla birlikte, Türkiye'de ve bu memlekette sol cereyanlar kendini tarif etmeye, kurmaya, gelişmeye başladı. Onlarla nasıl bir ilişkiniz oldu? Üniversite öğrencileriyle?

H.S.: Yanlış olmazsam, onlar beni buldular. Sosyalizmin esasını bilen, halktan birisi varmış diye üniversiteye bu dağılmış ve onlar, bilhassa bu memleketin talebeleri, Diyarbakır, Bingöl, Elazığ, Bitlis, Van, Hakkari, bu civarın talebeleri beni bulmaya çalıştılar. Efendim 1968'de ise Kürdistan Demokrat Partisi olarak bir örgüt ele geçti. Bu arada beni de yakaladılar. Benim de ismim örgüte karıştı. Ancak o konuda ben tevkif olmadım. Serbest bırakıldım. Fakat ifadem alındı, Diyarbakır'a götürüldüm. Diyarbakır'da dava açılmak üzere iken tehlikeli buldular, bunu Antalya Ağır Ceza Mahkemesi'ne sevkettiler. O zamanlar böyle güvenlik mahkemeleri yoktu. Ben de artık her ayda

bir Antalya'ya gidip mahkemeye gelirdim. Bu arada gelirken giderken Ankara'dan geçerdim. Ve Ankara'ya gittiğimde birçok talebeler beni bulurlardı. Bu bir. Fakat bundan daha öncesi var, 1964'te, 1964'ün son günlerinde, '65'in başında benim kitaplarım yakalandı. Bu Kürtçe kitaplar, bir sürü edebi kitaplar vardı. Ehmede Xani gibi eski bilim adamlarının edebi kitapları vardı. Bir de bir iki tane Fıkıh kitabı Arapça, bir iki fıkıh kitabı Kürtçe vardı falan. Bunlar ceman 20-30 parça kitap yakaladılar. Ve bunun üzerine Kürtçü diye tevkifimi kestiler. Ben de teslim olmadım. Ankara'ya gittim. Bu 1964-65 senesinde ordaki üniversite camiası içersinde kaldım. O zaman da Doğan Avcıoğlu'nun kontrolünde Sosyalist Kültür Derneği açılmıştı ve her hafta bir konferans veriyordu. Fevzi Çakmak Sokağı'nda bir yerdeydi. Devamlı olarak oraya giderdim. Böylelikle İşçi Partisi'yle tanışmış olduk. Tarık Ziya Ekinci falan beni aldılar, merkeze götürdüler. Merkezde de bir sürü ilerici talebeler vardı. Zaten bazılarıyla burda tanışmıştık. Bazılarıyla da yeni tanıştık. O zaman geniş bir çevrem oldu. Bir de bizim Bitlis, Siirt ve Van talebelerinin devamlı olarak gittikleri, Cebeci'de bir kahve vardı. Beni 15 günde bir, 20 günde bir o kahveye davet ederlerdi. Orda da bir nevi konferans verirdik. Ve bir sürü yeni talebelerle karşılaştık. Böylelikle artık talebelerin içersinde haşır neşir olduk. Bazı şeyleri onlardan öğreniyordum. Bazı şeyleri onlara veriyordum. Böylelikle geliştirdik.

N.G.: Siz ne tür konferanslar veriyordunuz?

H.S.: Sosyal.

N.G.: Ama Kürtler ya da Kürt kültürü üzerine değil?

H.S.: Kürt tarihini de arada sokardık.

N.G.: Ama doğrudan değil galiba.

H.S.: Doğrudan değil. Doğrudan değil. O kadarını yapamazdık.

N.G.: Böyle bir talep yok muydu?

H.S.: Ara sıra soru sorulurdu. Kısa olarak cevap verirdik.

İ.S.: Peki sonraki tutuklanmanız nasıl oldu?

H.S.: İlk tutuklanmam, herhangi bir örgütle ilgili değilim. O sıralarda benim kardeşim Bilecik'e gitmişti. Bilecik'te Birinci Cihan Savaşı'ndan kalma bir halamız varmış, orda o sene malumatını aldık, kardeşim onu görmeye gitmiş. O sırada da burdan takip edilmiş. Efendim, meğerse bir araba silah ordan gelip Barzani'ye gidecekmiş. Kardeşim de onu devralmaya gitmiş. Efendim onunla karşılaşmamış. Efendim onun için Bilecik'e gitmiş. Burda beni tevkif ettiler, ordan da onu tevkif ettiler. Tabii ben teslim olmadım. Efendim, onu

orda yakalayıp buraya getirdiler. Tabii ne öyle bir silah var, ne kimsenin haberi var. Efendim, bir sene kadar, 7-8 ay kadar öyle firar kaldım. Çocuklar 4-5 yaşlarında idiler. O müddetten sonra buraya geldim. Birkaç gün evde kaldıktan sonra gittim teslim oldum. Efendim, kitapları da incelemeye göndermişler. Hiç kimse Kürtçe'yi okuyamamış, yani hangi bilirkişiye vermişlerse, kişi "bunu inceleyemeyiz, ne olduğunu bilemeyiz," demiş. Bu sefer mahkemede benden sordular. Ne olduklarını söyledim. Mesele değil, şu, şu, şu kitaplardır. Tabii iki ay kadar içerde kaldım. Meğerse benim firarlığım sırasında, 1965'lerdeki firarlığın sırasında, Kürdistan Demokrat Partisi, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi kurulmuş. Efendim birkaç arkadaş tarafından. Ve bu çalışmaya başladı. 1968'de yakalandıklarında benim de ismim onlarla beraber oldu. Ancak onlardan 12 kişiyi tevkif ettiler. Biz 4 kişi dışarda kaldık. Dışarda mahkemeye gider gelirdik. Ve neticede ceza verdiler. Sonra Yargıtay bozdu. Sonra da Devlet Güvenlik Mahkemesi o sıralarda kurulmuştu '71'de, '72'de, '73'te kurulmuştu, Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne gittik. O sırada Ecevit'in affı çıktı ve öyle ortadan kaldırıldı. Yani böyle bir durum oldu.

İ.S.: Kürtçe kitaplardan bahsedildi, yazılı bir Kürt edebiyatının olduğu dönem hangi dönem?

H.S.: Efendim, bu eski Kürtçe dediğimiz, bu Zend Avesta'nın yazılmış olduğu eski Kürtçe bugünkü Kürtçe'ye benzer, bugünkü Kürtçe onun tekamüllü şeklidir. Fakat derseniz bugünkü Orhun Kitabeleri'nden birşey anlayamıyoruz. Bugünkü Türkçe'nin onun tekamülü olduğu deniliyor. Kürtçe de öyle, Zend Avesta'nın tekamül edilmiş, yani Medler'in dilinin tekamül edilmiş şeklidir.

Ve burada bir Kürt alfabesi denilen bir alfabe vardır. Yani Hiyeroglif çiviyazısı, biliyorsunuz ki çiviyazısı bir Mezoptamya yazısıdır —Kürtler de Mezopotamyalıdır, belki Kürtler bunu icad etmiştir, belki de başka bir kavim icat etmiştir, fakat Kürtler kullanmıştır her halükârda, çünkü Mezopotamya'nın sakinlerinden birisi de Kürtler'dir. Hem de, etkin olanlarıdır. Efendim, bu yazılar zamanın şartlarına kafi olmadığı sıralarda, artık dünya mecburi alfabeye geçmiştir. Bazı Kürtler de alfabeye geçmişlerdir. Kürt alfabesi denilen bir alfabe çıkartmışlardır. İlk Zend Avesta da bu alfabeyle yazılmıştır. Bugün bu alfabe mevcuttur. Maalesef elimde yoktur. Ve buna da Kürt alfabesi denilmektedir. Bugün Yezidi denilen bir İslami mezhep vardır. Onların elinde mevcuttur. Elan, bu alfabeyle okuyorlar. Ancak onlar bu alfabeyle mukaddes kitaplarını okurlar. Yani dünya şeylerini bu alfabeyle yazmazlar. Tarihini hatırlayamayacağım Musa Anter isminde bir arkadaş bir sözlük neşretmişti. Bu sözlükte de bu alfabenin bir kısmı vardı. Yani alfabenin şekilleriyle, bugünkü Türkçe alfabesiyle karşılaştırmıştı.

Tabii, İslamiyet'ten önceki dönemlerle ilgili bilgimiz, yani böyle derme çatma bilgilerdir. İslamiyet'ten sonra, 700 yıllarında veya bundan 700 yıl önce, 1200 yıllarında Kitab-ül Cılve ve Mushaf-ı Reş (Kara Kuran) denilen, —Yezidilerin Mukaddes kitaplarıdır ikisi de ve Kürtçedir— yazılmıştır. Ondan önce bir esere rastlanmıyor Kürtçe olarak. Bugünkü Kürtçe'yle yazılmış ilk eserler 1200 yıllarındaki bu eserlerdir.

N.G.: Bunlar Kürt alfabesiyle mi yazılmış?

H.S.: Arapça alfabesiyle. Eski Kürt alfabesiyle yazılmıştır Kitab-ül Cılve, fakat elime geçmemiş. Benim elime geçen Arapça alfabesiyle olan kısımdır. Bugün de yeni alfabeyle Avrupa'da yazılmış hem Kitab-ül Cılve, hem de Mushaf-ı Reş, ama elime geçmemiş. Arapça alfabesiyle okumuşum o kadar.

Efendim bu İslam Ansiklopedisi'nde, bu diğer Kürt şairlerinden bahsettiğinde, Mushaf-ı Reş'ın yazıldığı senelerden daha önce, yani 1000 yıllarında, 1050 yıllarında bir tarih geçiyor. Fakat son zamanlarda elimize geçen bazı eserlerle pek tekabül etmiyor. 1500-1600 yılları arasında yazılmıştır o eski edebiyat eserleri. Onlar da Melaye Cızîrî adlı 300-400 sayfalık bir divan, Elî Herîrî, onun da büyük bir divanı var, Feqîye Teyran. Bu üç şair. Bunlar 400-450 yıl önce yazılmış divan kitaplarıdır. Tabii ondan sonra, 300 yıl önce Ehmede Xanî bir roman yazmış, divanı var. Hele geçenlerde bir yerde onun bir şiirine rastladım. Farsça, Arapça, Kürtçe, Türkçe. O günkü Türkçe'yle, yani Osmanlıca filan. Birbirlerinin tercümesi değil, yani 4 kıta bir şiir; makam aynı, vezin aynı, Aruz vezniyle yazılmış, ancak bu şiirler birbirlerini tamam ediyor. Kürtçe'den başlıyor, ordan sonra Türkçe getiriyor, ondan sonra Arapça getiriyor, ondan sonra Farsça getiriyor. Ve böyle birbirlerini tamam eden bir şiir. Onun şiirinden çok varmış ama elime geçmedi. Ancak elimizde romanı var. Bir aşk romanıdır. Efendim işte Ehmede Xanî'nin zamanında, veya ondan bir 20-30 yıl sonra, bazı diğer şairler çıkmış, Melaye Bate çok güzel bir Mevlid, Kürtçe bir Mevlid yazmış. Bir de divanı var, ama divanının ancak bazı parçaları elimize geçmiş. O sıralarda bir kaç tane hanım şairden bahsediliyor: Mah Mıhrî, fakat kim olduğunu bilmiyoruz. Öyle bir kaç isim, şimdi aklıma gelmiyor. Ne onların şiirleri elimize geçmiş, divanları da var olduğunu biliyoruz, hatta İşlam Ansiklopedisi de bundan bahsediyor, Mah Mıhrî Şaraf Hanım, fakat eserlerine hiç rastlamadık.

Bir de gene bundan sonra, tahminen bundan 200 yıl önce, Siyapuş isminde bir edebiyatçı şiir kitabı yazmış, onun da bir divan var. Divanı elime geçmedi, bir hikâye kitabı var. Hikâye kitabını bulduk. Onun hikâye kitabı Kürdistan menşeli değil. Ehmede Xanî'ninki Kürdistan menşelidir.

Selim isminde bir şair var. Fizanlı olduğu çok büyük ihtimal. Bu da Leyla

Mecnun'un Kürtçe'sini yazmış. Bildiğimiz Leyla Mecnun'un aynı hikâyesini Kürtçe, vezin olarak yazmış. Bir de Ahmet isminde bir şair var. Nereli olduğunu bilmiyoruz. O da Yusuf Züleyha'yı yazmış. Ama bunlar hepsi vezin. Hiçbirisi nesir yok. Bunu anti-parantez söyleyelim, Kürt vezine çok müsait. Herkes vezin yazabilir.

N.G.: Aruzla?

H.S.: Aruzla, serbest nazımla. Çok kolay, yazmak çok kolay geliyor. Melaye Cızîrî'nin bazı vezinleri var. İkişer kelimeden ibaret, her kelime iki hece. Her vezni iki kelime, her kelime iki hece. Böyle gidiyor sayfalarca, insan bu kadar kelime nasıl bulunabilir hayret ediyor. Sonra yazarlarının kim olduğunu bilmediğim iki tane nesir kitabı elime geçti. Birisi, üzerinde Mellam Hamde Kutup yazılı bir tıp kitabıdır ve nesirdir. Efendim filan ot filan hastalığa iyi gelir türünden.

Bir de Carinüsi Hekim denilen bir tıp kitabı elime geçti. O da nesir. Baş böyle ağrırsa böyle bir çiçeği böyle bir suya karıştırıp şunu yapın türünden.

Bugünkü tanıdığımız ve bu memlekette bildiğimiz hastalıkların büyük bir kısmının, hatta %70'in ismi Kürtçe'de vardır. Ancak %25-30'unun Kürtçe ismine, bugüne kadar rastlamamışız. Mesela baş ağrısının bir sürü çeşitleri var. Böyle ağrırsa ismi budur, böyle ağrırsa ismi şudur filan. Zatürre, zatülcemp gibi hastalıkların, bir nevi kanserin ismi vardır.

İ.S.: Peki, Kürtçe'de şimdi 300-400 yıl önce dediğiniz zaman Osmanlı'nın tam klasik ya da yükselme dönemi. Bu yazarlar Osmanlı devlet yapısı içinde mi yer alıyorlar?

H.S.: Tahmin etmiyorum. Biliyorsunuz ki Osmanlılar, Yavuz Sultan Selim'le Kürdistan'a gelmişlerdir. Hani bu Alevilik, Sünnilik hikâyesinden, Kürtler'in, bu memlekette yaşayan Kürtler'in büyük bir kısmı Sunni ve İslam sultanına yardım etmek maksadıyla silahlandırılmışlar. Kendi silahlarıyla Şah İsmail'e karşı savaşmışlardır. Ve o sıradan İdrisi Bitlisi bu ismi herhalde bilirsiniz, bu Sultan Selim'in damadı ve derin bir din adamı. Ve o günkü Kürt beylerin bir kesimini Osmanlılar'a bağlamış. Fakat Osmanlı onların içişlerine Sultan Selim zamanında karışmamış. Efendim, içişleri serbest, dinî olarak bağlanmış oluyorlar, bu bağlama oluncaya kadar zaten halifeliği eline geçirmiş oluyor. Halifelik eline geçtikten sonra Kürdistan'ı bağlıyor. Hatırımda kaldığına göre 8 tane zeamet, diyelim: zeamet değil, esasen içişlerinde serbest, dış işlerinde bilhassa harp zamanında ordu vermek kaydıyla ve senede de muayyen bir haraç vermek kaydıyla Osmanlı'ya bağlamışlardır.

İ.S.: Peki bu daha önceki edip ve şairler nasıl bir siyasi yapı içinde, nasıl bir

devlet yapısı içinde var olmuşlar? Çünkü herşey bir saray edebiyatını çağrıştırıyor?

H.S.: Evet, Efendim, biz Melaye Cızîrî'yi bir divan edebiyatı olarak kabul ediyoruz, fakat Feqîye Teyran bir halk şairidir. Gerçi biz onun kitabına da divan diyoruz, fakat aruzla yazılmış değildir, halk edebiyatı olarak yazılmıştır.

N.G.: Kürt edebiyatında İslami temalar ne zamandan itibaren ve ne ölçüde hakim oluyor?

H.S.: İslamiyet'in kuruluşundan başlıyor artık. Çünkü Hz. Ömer dediğimiz insan tarafından Kürdistan'a girilmiştir. Artık bu İslamiyetin ilk başı sayılıyor. Burada acayip bir şey var. İslamiyet'ten önce olan efsanevi bazı hikâyeler, bazı eserler, İslamlaştıktan sonra İslamlaştırılmıştır. Artık roman kahramanlarının ismi daha başka olmuş, isimler de İslamlaşmıştır.

N.G.: Halk şiirinde de bu etki var mı?

H.S.: Yok. O medrese şiirlerinde var. Fakat halk şiirlerinde hiç yok. Burada halk şiirleri çok acaip birşey. Halk şiirlerimiz iki türlüdür. Birisi türkü niteliğinde, vezinli, ölçülü, biçili, hatta nakaratlı şeylerdir, kafiyeli. Ve zaten Türkçe'ye girmiş olanların büyük bir kısmı Kürtçe'den tercüme edilerek girmiş, bizim şairler tarafından. Biz buna *lavje* diyoruz, bunları en çok düğünlerde, davulsuz, zurnasız, sazsız, cazsız söylenip ve oynamak şeklinde yapılmaktadır. Bunun dışında meclislerde okunan *stran*'lar var. Bunlar bugünkü serbest nazma benzer fakat çok mütekâmil bir şekildir. Bu ise bugünkü Türkçe'ye tercüme yapılmamıştır. Bundan üç dört yıl önce şeyde, Güle'de bu *stran*'lardan birisini Türkçe'ye tercüme etmişler ve bir bantta bunu dinledim. Fakat bu türküleri Türkçe'ye tercüme etmek suretiyle özelliğini verememişler. Yani binde birini dahi verememişler. Demek ki, herhalde bu halk şiirleri diyelim, vezinleri diyelim, *stran*'lar herhalde başka dillere tercüme edilemez. Ve bunların çok acaip çeşitleri vardır. Mesela destanlar vardır, kahramanlar üzerine, efendim aşklar vardır, az da olsa bazı ilahiler vardır. Serbest vezin oluşu da şöyle; bir nevi kafiye var, fakat ölçü hiç yok. Yani bugünkü gördüğümüz dünya vezinlerindeki kafiyeye benzer kafiyeler yok, kendisine özgü bir kafiye var. Ben bunun üzerinde çalışmaya bir ara başladım. Altından çıkamadım. Yani kendisine özgü bir kaidesi var fakat bir türlü bu kaideyi ben bulamadım. Onun için şimdilik vazgeçmişim.

N.G.: Peki bu şiir geleneği bugün ne ölçüde sürüyor?

H.S.: Maalesef oldukça azalmış, kaybolmakta. Yani bu balinaları kurtaranlar, bu bizim vezinlerimizi kurtarmaya çalışmıyorlar. Efendim, bu Birinci Cihan Savaşı, hatta Cumhuriyet devrinde de, 1930'lara kadar, hatta 1935'lere kadar

geliştiriliyordu. Yani Cumhuriyet zamanında ne kadar zaten serbest olarak geliştiriliyordu. 1923-25'ten 1935 yılları arasında biraz sıkma fakat kendi içinde gene gelişiyordu. Ondan sonra gittikçe kaybolmaya başladı.

N.G.: Bir derleme, toplama çalışması var mı?

H.S.: Maalesef benim bildiğim kadarıyla yok. Bu kayboluşunun sebebi de şu. Feodal ağalar vardı. Bu feodal ağalarımızın yanında bir tane *çirubej* isimlendirdiğimiz, yani hikâyeci, hikâye söyleyen, bir de *dengbej* dediğimiz ses sanatkârı, veya bir iki tane, veya beş tane, artık o ağanın gücüne bağlı. Bu tip insanları yanında besliyordu. Ve akşamları ağanın divanına gelen misafirlere, o hikâyeci ya da *çirubej*'ler hikâye söylerdi. *Dengbej*'ler de *stran* dediğimiz türküyü —*lavje* değil— serbest vezinle söylerlerdi. Ve senede bir, veya iki senede bir, veya beş senede bir, artık onların şeylerini tam bilmiyorum, A feodal ağanın *dengbej*'i ile, ses sanatkârı ile, B ağanın ses sanatkârı karşılaşırlardı. Artık hangisi hangisini mağlup ederse, mağlup feodal bey üzerine bir hakimiyet tesis olunurdu ki, bu sefer mecbur olurdu sağda solda iyi bir ses sanatkârı bulur, getirirdi, geliştirirdi, iki sene sonra gene onun misafirleri arasına çıkarırdı. Velhasıl böylelikle bir gelişme vardı. Bu '35'lere kadar sürdü, '20'lere '23'lere kadar zaten devamlı olarak sürüyor. Hele bilhassa bu şey zamanında, bu Hamidiye Alayları zamanında çok daha geliştirilmişti. O zaman o Hamidiye alayı kumandanları veya paşaları aynı zamanda bu şeyi de geri bırakmamışlar, geliştirmeye çalışmışlar. Yani bundan da A alayı B alayı üzerinde egemenliğini sürdürmeye çalışmış falan. Tabii I. Cihan Savaşı'ndan sonra, mahvoldu gitti Hamidiye Alayları ve bir daha dirilemedi. Ancak onların bir varlığını görüyoruz. İstiklâl Savaşı'nda batı cephesine gitmeleri. Yani bunlar 1911'de Ruslar bu memleketi terkederken bizim Hamidiye Alayları da onların arkasından birkaç tane silah sıkmış, sanki onları kovalıyormuş gibi bir nitelik vermişler. Tabii İstiklâl Savaşı'nda buradan Hamidiye Alayları batıya gitmişler ve genel olarak Sakarya Muharebeleri'nde bulunmuşlar, Dumlupınar ve taa İzmir şeyine kadar gitmişler. Güneydoğuda olan Hamidiye Alayları ise gitmişler, Gaziantep'e, Urfa'ya. Orda Ermeniler'le savaşmıştır. Tabii bizim resmi şeylerimizde diyoruz ki Fransızlar'la, aslında Ermeniler'le savaşmışlardır.

Fakat Cumhuriyet'ten sonra bu Hamidiye Alayları çözüldüler gittiler. Ve gittikçe bu da azaldı, artık gizli olarak bu ses sanatkârları geliştirdiler. '35'ten sonra artık hiç varlığı kalmadı.

İ.S.: Peki, bu dönemde bir modern Kürt edebiyatı, yazılı edebiyatının gelişiminden ne kadar sözedilebilir?

H.S.: Efendim, yeni harflerle 1931 ya da '32 senesinde *Hawar* denilen dergi

Suriye'de çıkıyor.

İ.S.: İlk dergi mi o?

H.S.: Suriye'de ilk dergi. Veya genel olarak ilk dergi. Ondan daha önce Rusya'da Latin harfleriyle, 1930'lara kadar Latin harfleriyle çıkan bazı Kürt eserleri var. Fakat o eserleri hiç görmemişiz. 1930'lardan sonra Rusya'da bunu Kiril alfabesine çevirdiler, yani Kürtçe yazılarını. Onlara zaten hiç giriş yapamıyoruz. Bu yeni yeni, bu son senelerde bu bir-iki senedir başlamışlar yine Latin alfabesine dönüştürmeye, ama ne kadar dönmüşler, başlamışlar mı, başlamamışlar bilmiyorum. Bu yeni harflerle benim bildiğim kadarıyla 1930-31 senesinde, 1925-26 senesinde Celadet Bedırxan denilen zat, Cizreli, burdan bir Bedırxan beyinin torunu, o bir alfabe hazırlığına girişiyor ve tabi Latin harfleriyle. Efendim 31 harf üzerinde alfabeyi geliştiriyor. 1931 senesinde, o zaman Suriye Fransa hükümetinin egemenliğinde, imkân veriyor, matbaa veriyor ve o kendisi hazırlamış olduğu yeni alfabe üzerine *Hawar* denilen dergiyi çıkartıyor. Bugün mevcut olan, bugün Avrupa'da geniş bir şekilde yayınlanmakta olan bütün o eserler bu alfabeyle yazılmıştır. Yeni alfabenin kökü odur. Hatta biz bazı eksikliklerini görüyoruz. Eksikliklerini ancak yazıyoruz. Fakat karar vermiyoruz. Diyoruz ki, madem ki ilk alfabe budur, efendim bu alfabenin aynısını yazmamız gerekir. Yarın bir akademi kurulduktan sonra, akademi artık ne yaparsa yapsın. Ve o eksik bulduğumuzu da diyoruz, akademiye bırakalım, akademi kendi kararını versin. Yani zamanında bu eksikliği bulduğumuzu da bilsin. Artık o eksiklik sayar mı, saymaz mı onun bileceğidir. Ve çok güzel bir alfabe geliştirmişti, hani bugünkü Kürtçe dilinin hemen hemen tümüne karşılık bulabiliyoruz. Efendim bu 25 sayı çıkıyor veya 24 sayı çıkıyor. Ondan sonra gücü tükeniyor. Dergi çıkaramıyor.

N.G.: Aylık bir dergi mi?

H.S.: Aylık bir dergi, ama iki ayda bir çıkmış, üç ayda bir çıkmış, ayda bir çıkmış. Böylelikle '31'den '34 senesine kadar devam etmiş. O işte, 3 sene zarfında, 3,5 sene zarfında 24 sayı veya 25 sayı çıkmış. Orada bu alfabenin izahını, dergiden anladığımız kadarıyla Türkçe, Kürtçe, Arapça, İngilizce ve Fransızca izahatını yapıyor. Yani ilk dergi çıktığında alfabeyi koyuyor ve alfabenin de izahını o dillerle, demek ki Türkçe, Kürtçe, Arapça, Fransızca ve İngilizce, 5 dille izahatını veriyor. Ve onun üzerine gelişiyor. Ondan sonra yavaş yavaş, tarihini bilmediğimiz bir zamanda Avrupa'da bu alfabe geliştiriliyor, yani bu alfabe üzerine artık kitaplar yazılıyor. Ancak burada anti-parantez bunu söyleyelim: İngilizler 1918'lerde Irak'ı işgal ettiğinde Araplar'dan soruyor, size nasıl bir okul açalım diye, onlar Arapça okul açılsın diyor, Kürtler'in bir kolu olan Süryaniler'e sormuş, nasıl bir okul istiyorsunuz, onlar da Süryanice yani onların kendi şivesiyle okul istemişler, onu da

kabul etmiş. Bizimkilerden sormuş, yani Kurmanclardan sormuş, ki biz Kurmancız Türkiye'de genel olarak, az bir kısım hariç, biz de demiş, ahirette Allah Kürtçe bilmiyor da öbür dünyada biz Arapça öğrenmek zorundayız, orada da çok zor olacak bu Arapça öğrenmek, iyisi ki Ağa sen, bu dünyada bize Arapça'yı öğret de daha iyi olur. Ve onlara da Arapça okul açmış. Yani gerçek olan, bu bir şaka mıdır bilemiyorum. Gerçek olan Araplar'a Arapça, Süryaniler'e Süryanice, Kurmanclara ise Kurmancî değil de Arapça okul açılmıştır. Tabii bugün Süryaniler artık çok ileri bir seviyede. Yani o günden bugüne kadar, ilkin bir ilkokul, ondan sonra ortaokul, ondan sonra lise açılıyor, enstitü açılıyor. Ondan sonra fakülte açılıyor. Bizimkiler ise Barzani işe giriştikten sonra dar bir kısımda, o günkü devrimin, harp esnasında olan bir devrimin yapabileceği birkaç tane okul açmış, bu okullarla şimdi idare ediliyor. Tabii bu son zamanlarda, yani orda bir Kürt şeysi... otonomi var. O Kürt otonomi kısmında Kurmancî okullar geliştirmeye başlanmıştır.

İ.S.: Peki, bir süre sonra Avrupa'da bu Kürt alfabesiyle kitaplar yazılmaya başladı demiştiniz demin. Onlar ne tür yayınlar?

H.S.: Bunlar genel olarak eski edebi kitapları. Sonra yeni tercüme ettikleri romanlar, sonra bazı ekonomik eserler ve artık her çeşit kitaplar bulmak mümkün. Tabii bu İngilizler Suriye'den Irak'tan çıkınca II. Cihan Savaşı'nın sonunda, Celadet Bedırxan ölüyor. Ve onun ağbisi mi veya amcasıoğlu mu, Kamran Bedırxan Fransa'ya gidiyor, artık Suriye'de barınamıyor, Fransa'ya gidiyor. Orada o sıralarda, 1950'lerde olacak, kesin olarak tarihini bilmemekle beraber, Sorbon Üniversitesi'nde Kürdoloji kürsüsü açılıyor. Yani Sorbon Üniversitesi'nde Yaşayan Şark Dilleri Enstitüsü'nde Kürt Kürsüsü veya Kürdoloji okulunu açıyor ve kendisi de onun profesörlüğüne geçiyor. Tabii Fransızlar'ın yapmış olduğu birşey. Ve orada artık '50'den sonra o *Hawar*'ın yapmış olduğu hizmeti, orada bir resmi devletin, resmi üniversitesinde geliştirmeye çalışıyorlar. Ve bu sonunda gelişiyor tabii. İtalya'da açılıyor, Almanya'da açılıyor, Hollanda'da açılıyor, İsveç'te açılıyor. Bunların sayısı çoğalıyor. Şimdi de Enstitü'ye dönüş yaptılar. Almanya'da Enstitü şimdi açılmış, Hollanda'da açılmış, Fransa'da açılmış. Efendim İtalya'da açılmak üzere olduğunu duyduk.

N.G.: İlk Kürtçe dilbilgisi kitabı kimin?

H.S.: Bildiğimiz kadarıyla ilk Kürtçe dilbilgisi kitabı Ziyaeddin Paşa'nın. Sultan Abdülhamit zamanında, tarihini hatırlayamayacağım, 1880'lerde olacak, Bitlis'e, Mutki'ye kaymakam olarak gelmiş. Bir sözlük, bir de basit bir gramer yayınlamış. Ve çok eksik bir gramer.

N.G.: Kendisi Kürt değil...

H.S.: Kendisi Kudüslü'dür. Osmanlı Paşası'dır. İsmi de Ziyaeddin Paşa'dır. Kitabının ismi de Hediyet-ül Hamidiye'dir. Sultan Abdülhamit yadigârı, Hediyet-ül Hamidiye, kitabın ismi de o. Ve o zamanlarda basılmıştır. Herhalde 1893'te mi '94'te mi Osmanlı alfabesiyle basılmıştır. Bu, Arapça izahlı Kürt grameri ve sözlüğüdür. Mehmet Emin Bozarslan 1970'lerde bu grameri Türkçe'ye tercüme etmedi. Yalnız sözlüğünü, Arapçası'nı Türkçe'ye çevirdi. Hâlâ piyasada bulunan bir eserdir.

N.G.: İlk imla çalışması ne zaman yapılıyor?

H.S.: İmla, *Hawar*'ın imlasıdır. Yani o günkü, yani, 30'larda *Hawar*'ın imlasıdır. Fakat bu imlayı ben yanlış görüyorum. İmlanın yeniden kesinkes ele alınması gerekir. Çünkü Kürt dili, Hindi-Avrupa dilinden olduğu için bu ilk hecede, yani kelimenin başındaki ilk hecede "ı" harfi yer almamaktadır. Ancak eğer tek heceli bir kelime ise yer alabiliyor. Tek heceli kelime değilse iki sessiz harf bir araya geliyor. Bunu *Hawar* görmemiş mi? Rastlayamamış mı? Bazılarında, bunu dediğim gibi yazıyor, bazılarında yazmıyor, bence bu bir geneldir. Yani, tabii bu izahla tam izah edilmez de, geniş bir izah tarzı var da, basit bir şekilde "ı" harfi birinci hecede yer almıyor.

Şimdi Kürtçe'de Hristiyan yazıldığında "h" ile "r" arasında herhangi bir sesli harf yok. Hristiyan. Kürtçe'de yalnız iki sessiz değil de üç sessiz ilk heceye girebiliyor. Diğer heceler değişiyor. Mesela *stran* dediğimiz zaman, "s", "t", "r" arasında herhangi bir ses yok. *Stran*. Ancak tek bir "a" ile hepsini "n"ye bağlıyor. Oluyor *stran*.

Bunun için, bu yeniden ele alınması gereken bir konu. Alfabeyi fazla ellememek lazım. Akademik iştir, fakat imlayı ele almak lazım.

İ.S.: Ben gene edebiyat geleneğine döneceğim. Kürtçe yazılmış modern roman ve hikâye geleneğinden söz etmek mümkün mü?

H.S.: Evet. Efendim, Kürtçe roman olarak en meşhur roman, bir romandan ziyade de şeye benziyor, bir incelemeye benziyor, Ereb Şemo'nun romanı diyoruz. Ereb Şemo Karslı bir çobanın oğludur, kendisi de çobanlık yapmıştır. O zaman Ruslar, Kars'ta egemendir. Ereb Şemo Ruslar'ın okulunda okuyor. Artık tarihçeyi, hayatını, babasının yaşamış olduğu şekli, sosyalizmin gelişimi, bunu anlatıyor. Kürtçe olarak, şöyle 300 sayfalık bir eser yazıyor, yani hem romana benzer, hem incelemeye, hem gerçek, fakat buna romantik bir şekilde girmiş falan. Yani romantik bir şekil, hayalî bir şekil değil. Hepsi gerçek de romantik bir şekil vermiş. O üslûpla gitmiş, edebi bir eser. Bunun öz Kürtçesi elimize geçmedi. İlk olarak kendisi Kürtçe olarak yazıyor. Efendim, o 1917'den önce Komünist Parti'yle, tabii o zaman Komünist Parti değil de Sosyal Demokrat Parti'yle ilişkiye giriyor ve hoşuna gidiyor. Onların

arasında vazife alıyor. 1916'da, '15'te, '16'da Ruslar bu memlekete gelince, kendisi tercüman olarak, orduya katılarak geliyor. Ve onlara tercümanlık yapıyor. Kürtçe'den Rusça'ya. Efendim onu da romanına geçiriyor. Ondan sonra devrim esnasında kendisi zaten, bu memkelete gelince de Çar'ın ordusuyla hem genc ilerici ve sosyalist. Ve gidiyor, devrimin her yerinde görülebiliyor. Romanı da o inceleme veya o hatıratlarıdır. İlk roman odur.

Ondan sonra bazı romanlır var. Mesela Cigerxun'un yazmış olduğu bir roman var. Ve benzer birçok romanlar vardır. Fakat bence ilk roman, bu yeni yazı olarak ilk roman Ereb Şemo'nundur.

İ.S.: Böyle bir faaliyet sürüyor yani Kürtçe'de...

H.S.: Şimdi çok gelişmiş. Oldukça gelişmiş.

N.G.: Peki bilimsel denilebilecek kitaplar yayınlanıyor mu?

H.S.: Şimdi yayınlanıyor. Ve artık Avrupa'da bu konuda çalışan gençlerimiz, hele bilhassa 12 Eylül'den sonra Türkiye'den Avrupa'ya giden gençler, onunla çok ilgileniyorlar. Bu bilimsel kitaplarla çok ilgileniyorlar. Her çeşit kitaplar. Yani artık Marks'ın *Kapital* kitabından, diyalektiğinden, Hegel'in eserlerine varıncaya kadar herşey çevriliyor ve tasnif ediliyor. Yani çeviri de var, tasnif de var. Şimdi biliyorsunuz ki Hollanda, Kürdü bir azınlık olarak kabul etti; Kürtçe okullar açtı. ilkokul, ortaokul falan. İsveç azınlık olarak kabul etmiş. Efendim Almanlar çok uğraşıyorlar. O Kürt Enstitüsü'ne bağlı bir Kürt azınlık okullarının açılması falan, ilkokul, ortaokul falan çalışmaları var. Fransa açtı, Kürt azınlık okulu. Tabii radyolar da yavaş yavaş açılıyor. Suriye bir Kürtçe radyo açmaya çalışıyor. İran'da zaten biliyorsunuz ki Kürtçe radyo var. İran da zaten pek çok radyo var. Ayriyeten İran'da Kürt otonom bölgesinin radyosu var. Bir de Şura, yani Devrim radyosu var. Tabii İran Devrim radyosu var, PKK'nın radyosu var. Erivan'da radyo var. Bulgaristan'da haftada iki gün neşriyat yapıyor. Kürtçe Bizim Radyo haftada üç dört gün neşriyat yapıyordu, yarımşar saat falan. Yani artık neşriyat oldukça gelişti. İsveç'te açmış bir radyoevi, fakat ben dinleyememişim. Çıkaramıyorum.

N.G.: Sözlü Kürt edebiyatının derlenip yazıya geçirilmesinde Irak, İran, Suriye'de durum ne?

H.S.: Geliştiriliyor. Fakat bir şeyi arzedeyim de, kışın Ankara'daydım. İran Konsolosluğu'na gittim. Onlardan bazı kitaplar istedim. Bana bir sürü Kürtçe kitaplar verdiler. Bir sürü. Efendim, ben de baktım. Humeyni resimleri falan, herhalde dedim bu kitaplar devrimle ilglidir. Hemen de okuyamadım. Arap harfleriyle yazılmış. Bir iki tane aldım. Götürdüm. Meğerse öyle değilmiş, teori kitapları, mükemmel teori kitapları; feodaldan bahsediyor, burjuvadan bah-

sediyor, efendim emperyalizmin oyunlarından bahsediyor, yani modern değilse de İran için çok modern bir sefer. Yani o bugünkü dini sistem için çok modern. Yüzlerce kitap vardı onda. Hepsi Kürtçe. Yani yüzlerce Kürtçe kitaplar vardı. Meğerse hepsi de buna benzer kitaplarmış, sonradan öğrendim. Çok almadığıma pişman oldum. Bu sefer gidersem verirlerse alırım. Tabii şimdi İran'da bu şey geliştirilmiş, Kürtçe ve Arapça alfabesiyle yazılıyor. Bu Arapça alfabesi dediğimiz bu Kürtçe'de olan sesleri ve Arapça'da olmayan o sesleri bulmuşlar, yerleştirmişler ve biz ona Kürtçe alfabe diyebiliyoruz yani. Tabii Irak'ta da öyle. Irak'ta da o okullar, yani o Süryani okullar da bu aynı alfabeyle ders veriliyor. Yani Latin harflerine geçememişlerdir. Ve ben buna karşıyım. Arap alfabesi Kürtçe diline yetmiyor, karşılamıyor. Ancak bu yeni alfabe Kürtçe dilini karşılayabilir.

İ.S.: Ben başka bir konuya geçmek istiyorum. Şimdi Türkiye'de Kürtçe yıllar yılı, hâlâ da yasak bir dil. Yani resmen konuşulması yasaklanmasa bile gayri resmî olarak baskılar sürdürüldü. Anladığım kadarıyla sizin için anadilinizmiş, tabii dilinizmiş, yani siz bu yasağı büyük bir ihtimalle dili öğrenirken hissetmediniz.

H.S.: Yok.

İ.S.: Bunu hissetmek nasıl oluyor, yani konuştuğunuz anadilin yasak olduğunu hissetmek. Bunu kendi deneyiminize ya da başkalarının deneyimlerine dayanarak söyleyebilir misiniz?

H.S.: Efendim, burada, bu konuda, hani hem şehirde oturduğunuz için ve hem de bize bir siyasi nitelik verdikleri için, siyasi miyiz değil miyiz bilemiyeceğim de, bu arada mahkemelerde dilimizle çok daha rahat ifade verebilecekken yasak olduğu için, Türkçe ifade verdiğimizde çok ezikliği içine giriyorum. O zaman yaptığım, şimdi de konuştuğum birinci derece kafamda cümleleri ben Kürtçe olarak yapıyorum ve size Türkçe tercüme ederek söylüyorum. Ve dikkat ederseniz benim cümlelerim devrik oluyor, çünkü Kürtçe cümleleri yapıyorum da Türkçe'ye tercüme ederek söylüyorum. Tabii mahkemeler karşısında hakimler benden Türkçe olarak soru soruyor, ben de Türkçe olarak onlara cevap vermek zorundayım. Bu sefer o anda, o mahkemenin bir de heyecanı var. Orada kafamda Kürtçe cümleyi yapıp da Türkçe'ye tercüme edene kadar çok zorluk çekiyorum, eziklik içersinde kalıyorum. Şimdi diyorsunuz ki biz dilleri iki şekilde kabul ediyoruz, bir kelime haznesi olarak, bir de dilin tekniği olarak. Benim Türkçe kelime haznem çok geniş, oldukça geniş. Ve bu Türkçe sözlükte geçen kelimelerin %80'i hangi kökten geldiğini veya hangi dillerden geldiğini de biliyoruz. Yani bir sefer o kelimenin Farsça mıdır, Kürtçe midir, Arapça mıdır, veya öz Türkçe midir kesin olarak biliyorum. Ancak bu dilden olmayıp da Avrupa dillerinden olursa, büyük bir kısmı

Yunanca'yı da ayırabiliyorum, fakat diğerleri Fransızca, İtalyanca veya başka olanları, Avrupalı olduğunu biliyorum ama hangi dilden olduğunu tam kestiremiyorum. Benim bu kadar kelime haznem geniş olduğu halde, Türk dilinin gramerini ve tekniğini de bildiğim halde, ben cümle kurmakta, ifade vermekte bu zorluğu çekiyorsam, acaba askerlikte üç-beş kelime Türkçe'yi öğrenen bir adam bunu nasıl ifade ediyor da, ona hayret ediyorum. Bilmem ki, anlatabildim mi?

İ.S.: Askerlik mi oluyor o ilk deneyim, insanların birden kendi dilinin yasak olduğunu hissetmeye başlaması?

H.S.: Evet, öyle. Tabii köydeyken bilmez. Yani senede iki-üç defa jandarma gelecek de, onunla Türkçe bilenler karşılaşıp konuşacak, zaten hiç oralı olmuyor. Mesela hâlâ da bizim kadınlarımız Kürtçe'nin yasak olduğunu bilmiyor. Şimdi bu yasak olduğunu bilmiyor bir tarafa bırakalım da, 1981 senesinde 12 Eylül olduğu sıralarda ben İstanbul'daydım, tedaviye gelmiştim. Kalp rahatsızlığım vardı. '81'de bir yerde üç-beş tane fabrikatörlerle falan bir öğlen yemeği yedik. Mevzular açıldı. Bir Yahudi okulu falan, o Yahudi lisesinden falan bahsedildi. Sizin, benden sordular hangi liseleriniz var? Ben dedim şimdi her kasabada, her merkezde, şehir merkezinde bir veya bir-iki tane lise var. Hayır, Kürt liseleri hiç yok dedim. Ya! Çünkü dedim ortaokul yok! Ee, niye ortaokul yok? Çünkü dedim ilkokul yok. Niye ilkokul yok? Çünkü dilimiz kabul edilmiyor. Yani o günkü hatıralarım, o gün anlatırken de gözlerimden yaş aktı. 20. asrın 3. çeyreğinden sonra, efendim 21. asra girdiğimiz bir zamanda, bir dilin yasak olması gerçekten büyük bir şey. Yani bu bir Kürt için değil, herhangi bir insan için. Nerde olursa olsun bunu düşünse çok utanırdı.

Ha demek ki Türk burjvazisi de —burada anti-parantez söyleyelim. Türk burjuvazisi de Kürt dilinin nasıl olduğunu bilmiyor. Ee biz tutup, herşeyi burjuvaya yüklüyoruz, o bilmiyor. Demek ki burjuvanın dışında bir kuvvet var ki, burjuvayı idare eden bir kuvvet var ki bu yasakları koyuyor, koruyorlar.

İ.S.: Sizin çocuklarınız, ikidilli olarak büyüdü değil mi, yani Türkçe'yi de anadili olarak öğrenerek büyüdü.

H.S.: Tabii.

N.G.: İlkokuldan başlayarak...

H.S.: İlkokuldan başlayarak, maalesef bunu arzedeyim. O zaman radyolar da bu kadar yaygın değildi, televizyon hiç yoktu. Çocukların ben sokakta ve evde Türkçe konuşmasını istemedim. Ve kendilerine şöyle dedim. Okulda Türkçe'yi öğreneceksiniz ki doğru dürüst bir Türkçe öğrenesiniz ve dilinizi de

iyice bilesiniz.

Efendim öyle oldu da başarılı oldular. Fakat onların çocukları üzerinde başarılı olamadık. Çünkü televizyon var. Televizyon sabahtan akşama kadar Türkçe yayın yapmaktadır. O çocuklar artık hem ev Türkçesi, hem sokak Türkçesi öğrendiler. Bu arada televizyonun da o programlarını seyrediyorlardı. Onun için Kürtçe gittikçe bu durumda geri gidiyor, azalıyor. Böyle Kürtçe'yi unutturmaya, asimileye tabi tutmaya büyük bir kuvvet var. Kürtler de o şeyin başını tutmuş çekiyor, dilin başını tutmuş çekiyor. Kürtler de onun kuyruğuna sarılmışlar. Bu edebiyat üzerinde, yazı üzerinde mücadele edenler. Ya kuyruk kopar baş gider, ya başı onların elinden kurtarır, Kürtçe'de böyle kurtulmuş olur. Fakat yine anti-parantez diyeyim, benim bildiğim kadarıyla Kürtçe'nin unutturulması ve ortadan kaldırılması, asimileye tabi tutulması yalnız Kürtler'e değil, dünyaya büyük zarar verir. Biliyorsunuz ki dünya biribirine bağlı, hele bilhassa o demin bahsettiğimiz *stran*'lar var ya, o *stran*'lar dünyanın hiçbir edebiyatında, hiçbir edebiyatında demeyeyim, hiçbir dilinde olmayan bir üslupla yazılmıştır, terennüm edilmiştir. Ve bunu şimdiye kadar şeylerle de, halk arasında diğer çalgılarla söylemiyorlar. Hani o diğer türkü niteliğinde olan *lavje*'leri söylüyorlar da *stran*'ları söylemiyorlar. Çünkü buna ihtiyaç yok. Kendisi aynı zamanda müzik vazifesini, yani o saz caz vazifesini de gören bir özelliğe sahiptir.

N.G.: Şimdi, düğünlerde terennüm edilmiyor mu?

H.S.: Ediliyor. Kesin olarak. Bu unutulmamış, evet. Geliştirilmiyor. Hani o feodallerin gitmesiyle bu da. Medreselerin kalkmasıyla bu medrese dili unutulmuş, yani unutulmaya yüz tutmuş. Feodallerin gitmesiyle de bu *çirukbej* ile *dengbej*'ler ortadan kalkmış, ses sanatkârı ortadan kalkmış. Fakat halk arasında hâlâ düğünlerde söylüyoruz ve hâlâ halk arasında ücret mukabilinde o *stran*'ları terennüm edenler de var. Fakat gittikçe sayısı azalıyor. Bu Türkiye için. Tabii herhalde İran'da bu azalmıyor.

İ.S.: Orda azalmıyor.

H.S.: Tabii, Erivan'da çok geliştiriliyor. Erivan'da bir devlet politikası olarak geliştiriliyor.

İ.S.: Benim, sormak istediğim bir başka şey, aslında bu unutturma politikasıyla ya da bu politikanın tutmamasıyla da ilişkilendirilebilir, Kürtler arasında çok yaygın bir, tipik bir bilingualizm, bir ikidillilik var. Çok rahat bir dilden ötekine geçilebiliyor. Bunu İstanbul'da, Ankara'da yaşayan Kürtler arasında da görmek mümkün, bugün otobüste gelirken de dikkatimi çekti.

N.G.: Kürtçe başlayıp Türkçe devam etmek ya da Kürtçe konuşurken birden

Türkçe'ye geçmek, Türkçe kelimeler katmak...

İ.S.: Evet. Bir konuyu Kürtçe konuşup, bir konuyu Türkçe konuşmak çok rahat bir gidiş gelişle iki dil arasında gidip geliyorlarmış gibi geliyor bana. Yanlış bir izlenim olabilir tabii.

H.S.: Bu doğru. Fakat bunu neye bağlamak gerekir. Bu 70 sene gibi uzun bir zaman. Efendim devletin bütün ağırlığı ve hem de tecrübeli olan bir devletin ağırlığı. Hani burada Türkiye'nin bu konuda Fransa'ya, İngiltere'ye veya Araplar'a benzer bir tarafı yok. Biliyorsunuz ki Osmanlı kalıntısı üzerine geliştirilmiş bir devlet ve Osmanlılar asimile ile yaşamış bir toplum. Bu acemi oğlan, Yeniçeri okulları falan, bugün de yatılı okulları onların aynısı ya, yani bu toplumun yaratılışı, o asimile üzerine, o konuda bunlar İngiltere'den, Fransa'dan, İtalya'dan çok etkin, yani çok tecrübe sahibi bir toplum. Bu 50-60 sene zarfında bütün gücüyle, Kürtçe'nin yasak olduğu, sokakta, köyde yasak olduğu bir zamanlarda Kürkçe konuşan her bir kelimeye 5 kuruş ceza alındığını hatırlıyoruz.

N.G.: Kaç yıllarında?

H.S.: Bu yılı hatırlıyamıyorum. Fakat '38'den önce. Öyle hatırlıyorum. Çünkü böyle bir gün evdeydik, bir adam geldi. Babam sordu kendisinden. "Ne yaptınız?". Dedi ki, "iki keçiyi pazara götürmüştüm. Sattım da fakat para getiremedim". "Niye?" "Ben," dedi "onların hepsini Kürtçe konuştuğum kelimelerin başına 5 kuruş vererek tükettim. Hatta alacakları kaldı bende, ben de çıktım geldim" dedi. "Daha fazla tutuyordu da fakat param yoktu."

N.G.: Bunun hesabını kim tutuyor?

H.S.: Efendim, herhalde casusun biri dinlemiş. Bildiriyorlar. Karakola çağırıyorlar. Şu kadar kelime Kürtçe konuşmuşsun, senin cezan bu kadar tutuyor, olan kısmını ödüyor, kalanını da bir makbuz kesiyor.

İ.S.: Bir karşılaştırma olsun diye anlatayım. Almanlar, Fransa'ya girip Alsace-Lorraine'i işgal edince Fransızca kullanılan her kelime için 5 mark alıyorlar. Alsace'lılar aslında Almanca konuşuyor ama dillerine bir sürü Fransızca kelime girmiş. Bunların en yaygın da "Bonjour"; her "Bonjour" diyene 5 mark ceza kesiliyor. Sonunda Alsace'lılar "günaydın" yerine "5 mark" demeye başlamışlar, Almanca olarak.

H.S.: Öyleyse bizimki ucuz. Bizim çok daha ucuz. 5 kuruş.

İ.S.: Demin hayat hikâyesinde '68'de kalmıştık. Devam edelim isterseniz. '70'lerin genel olarak şöyle bir ilginçliği var herhalde sizin için. Kürt hareketinin artık yavaş yavaş kendini bağımsız örgütlemeye başladığı bir dönem,

Türkiye sosyalist hareketi içinde. Sizin de çocuklarınızın da farklı bir tür ilişkiye girdiğiniz bir dönem herhalde '70'ler, onların da siyasileşmesiyle...

H.S.: '65'te kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'ni izah ettik. 1968'de yakalandı. Tabii bu arada bir şey var. Söylemekte çok yarar var. Efendim, 1967 Doğu Anadolu Mitingleri diye isimlendirdiğimiz bir konu var. Bu 7 mitingdir. Birisi Silvan'da, birisi Diyarbakır'dadır. Siverek, Batman, Dersim, Ağrı ve Ankara. Bu mitingleri İşçi Partisi ile Kürdistan Demokrat Partisi müşterek olarak yaptılar, tertiplediler ve bir de misafir konuşmacılar vardı. Bu mitinglere sebebiyet veren şey olarak iki nokta vardı. Birisi Batman petrolünün rafineriye akıtılması. Fakat asıl büyük şey, o zamanki Türkeş'in arkadaşı Nihal Adsız'ın dergide Kürtler hakkında yazmış olduğu bir yazı. "Kürtler gitsinler". Nereye gitsinler? "Birleşmiş Milletler'e, Barzani'ye gitsinler, İran'a gitsinler, Ruslar'a gitsinler. Birleşmiş Milletler'e müracaat edip yurtluk istesinler. Efendim, Türkler'in ayranı kabarınca onları Kürtler söker atar," falan gibi şeyler, "devlet de Kırgızlar'ı getirip onların yerine yerleştirsin..." Böyle bir sürü şeyler yazmıştı. Mitingler onu işliyordu. Efendim Kürdistan'ın genel olarak geri kalışı, efendim asimileye tabi tutulması ve Nihal Adsız'ın böyle bir yazıyı yazması ve cezasız kalması falan filan. Bu 7 miting büyük ilgi gördü. Çok büyük bir ilgi gördü. Yalnız birisininkine gidemedim. Diğerlerine gittik. Batman mitinginde Behice Boran'ın bir konuşması vardı. Yani o tam bilinçli insanlara hitap eder şekildeki bazı mevzuları açtı. Tarık Ziya Ekinci konuştu, Batman'daki dinleyicilerimiz dağıldı. Onlardan sonra oğlum Nevzat çıktı. Tabii bir çocuk sesi 11-12 yaşlarında; konuşmada Kürt meselesi ve Nihal Adsız'dan, Hitler'e benzerliğinden filan bahsetti. Bu arada, "insanlar hepsi bizi severek gelmemişler, bir sürü polisler var aramızda. Bu polisler, mitingin selameti için değil de, hangi kardeşlerimizi götürüp de hapislere sokacağız ve onları aramak suretiyle gelmişler, bizi dinliyorlar" gibi. Böyle bir konuşma düzenlemişti. Başladı konuşmaya. Azizim bir halk toparlandı. Kıyamet. İki sayfalık bir metin vardı, okudu. Demek ki o günkü halkın seviyesi de o Behice Boran'la Tarık Ziya Ekinci'nin niteliğinde değildi. Onu kendisinden kabul edemiyorlardı. Ve gerçekten de kabul edilmesi mümkün değildi. O günkü onların düşüncesi, "Türk burjuvazisi ile Kürt burjuvazisi birleşerek bir devlet kurmuşlar, Efendim Türk halkını, Kürt halkını ezmektedirler. Efendim ulusal kurtuluş mücadelemizi vermişiz. Sınıfsal kurtuluş mücadelesini vereceğiz. Düşmanımız da Amarika'dır" türünden ve böyle havada kalmış, yani toplumun, dertlerine inmeyen bir şekilde kabul ediyorlardı. Ve bununla beraber Kürdistan Demokrat Partisi ile Türkiye İşçi Partisi bir noktaya kadar beraber yürüyebiliyordu. 1970'lerde gene Kürdistan Demokrat Partisi ile İşçi Partisi'nin iştiraki ile bir şirket kuruldu. Bir gazete çıkarılacak. Günlük gazete. Oldukça büyük bir gazete yani. Merkezi Diyarbakır olacak. Ve şirketin ilk ser-

mayeleri temin edildi kurucular tarafından ve ortaklara açıldı. Ortaklar da oldukça ilgi gösterdiler. Bütün hisseler satıldı. O günkü sermayesi 2 milyon civarındaydı. O para taahhüt edildi. Dörtte biri yatırılıyor, dörtte üçü sonra yatırılacak. Efendim kurucu olarak herhalde onda bir yatırmıştık. Bir anonim şirketti. 12 Mart olayı olunca hepimiz yakalandık. İçeriye girdik. Ben de bu şirkette bir kurucu niteliğindeydim. İçeriye girdik ve çıktıktan sonra o şekilde artık yürütemedik, feshettik. Fakat benim adetim olarak ben tasvip etmiyordum, muhalif kalıyordum, tabii fesh kararı alındı, öyle dağıldı gitti.

Efendim, 1980'in sonlarında, Kürdistan Demokrat Partisi yakalanıp da, Merkez Komitesi'nden birkaç tane aza, birkaç tane de diğer komitelerde olanlar şeye gidince, devamlı olarak artık Ankara'yla temas halinde olundu. Efendim İşçi Partisi'nin bünyesinde bir muhalefet meydana geldi. '68'den sonra. '69'daki Olağanüstü Kongre'de bu tamamen gelişti. Hatta Sadun Aren takımı ile Behice Boran takımı falan ayrıldılar. Bizim Doğulular Behice Boran tarafında kaldılar, Mehmet Ali Aybar'la beraber. Efendim o arada DDKO, yani Kürdistan grubu olarak DDKO derneği kuruldu. Devrimci Doğu Kültür Ocağı isminde. '60'ta yapılan bir kongrede veya bir toplantıda, kongre miydi, toplantı mıydı hatırlamıyorum, DDKO artık bir Devrimci Doğu Kültür Ocağı'nın öncüsü olarak önerge verdi.

İ.S.: '69 mu dediniz?

H.S.: Veya '70. '69'da Olağanüstü Kongre, '70'de herhalde normal kongreydi hatırımda kaldığına göre. Veya '71'de, yani '69 kesin Olağanüstü Kongre'ydi. Ondan sonraki kongrede Devrimci Doğu Kültür Ocağı ağırlığını koydu ve bazı kararlar da çıkarıldı. Ve bu böyle geçti. Yani 1969 senesine kadar Kürt gençliği tamamen o havada uçan, yani ayak üzerinde yürümeyen bir sosyalist niteliğinde göründüğü halde, '70'in başından itibaren değişmeye doğru yüz tuttu. Yani bir milli mefkureye döndü. Tabii bu '71'de yalnız onları geliştirmekle kalmadı, o üniversitelileri geliştirmekle kalmadı, aynı zamanda o imamları da geliştirdi. O sefer, o zamana kadar imamlar, yani kesin bir tarih olarak '71'i gösterecek olursak, efendim, tedricen, yani '65'ten sonra bunlar da ileriye doğru bazı adımlar attılar, yani sosyalizme doğru biraz açıldılar. Fakat '71'de daha süratli bir nitel dönüşüme, bir sıçramaya doğru dönüştüler. O zamana kadar sosyalizm milliyetçiliğin red olunuş şekli idi ve o imam takımı da, ya da imam, bazı ağa bazı halk arasındaki küçük burjuva murjuva falan filanlar da fanatik bir milliyetçiydi. Yani dünyaya açılmayan, sosyalizmi de emperyalizim gibi umacı gören, bir görüşte idiler. Ve bilhassa bu fanatik milliyetçiler çok ciddi bir şekilde halk düşmanları. Yani bir Kürt halkı ile Türk halkı birbirlerine düşmandır diye meseleyi koyuyorlardı. Kesmek, bitirmek gerekiyor, böyle yani. Tabii bu ilerici takım her ne kadar, halklar düş-

man olamaz, ancak idareciler bu halkları ayırıyor, dese de bir türlü kafalarına girmiyordu. Artık üniversite böyle hafif bir dönüşüm yapınca, onlar da onunla beraber bir dönüşüm yaptılar; onlar da sosyalizme doğru ve genel bir dünya görüşüne doğru yavaş yavaş, Kürt halkı ve Türk halkının düşman olmadığı, bunların kardeş olduğu, bunları sömürenler ancak bunları böyle ayarladığı görüşlerine geldiler. Ve gittikçe geliştiler.

1971 tutuklanmaları hikâyesi. Bir sefer bana yapmış oldukları bir komployla, ağır bir komployla beni yakaladılar. Fakat hangi örgüttendir bilinmiyor. Beni ve iki tane, hiç havadan sudan alakası olmayan abilerimi de benimle beraber yakaladılar. Bizi Siirt hücrelerine götürdüler. 20-25 gün kadar onda kaldıktan sonra Diyarbakır'a gittik. Diyarbakır'da 5-10 gün kaldık. Yani 35 gün 40 gün, sonra hepimiz beraber serbest bıraktılar.

Bu 18 Mayıs Balyoz gecesinde bizi yakaladılar. Balyoz harekatı vardı ya, hani balyoz gibi başlarına ineriz... işte o balyoz başımıza geldi. Ben kendi hesabıma, Türkiye'nin hesabına 12 Mart olaylarına baktım ki bir daha beni yakalayacaklarını hesaplamıştım. Ve o zaman evin üst katlarını yaptım. Dedim çocuklar perişan olmasınlar. Fakat bitirmeden beni yakaladılar. Yalnız. Diyarbakır'a götürdüler. o sırada Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi de yakalanmış gine. Bir parti daha kurulmuş. Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi. Tabii bu sefer bu da üniversiteliler tarafından, eski medreseliler tarafından diyelim, küçük burjuva ve medreseliler tarafından açılmıştı... Onu da yakalamışlar, '70'de o kurulmuştu. Efendim DDKO olarak gelmişti. Tahminime göre benim etrafımda bir örgüt oluşturmaya çalıştılar, o kanaatteyim. Çünkü o DDKO dosyasından yargılananlar, benim DDKO dosyasında olan hareketimin 5'te biri, 10'da biri kadar görülmediği halde DDKO dosyasında yargılandılar. Türkiye Demokrat Partisi'nde gene benim ismim çok geçiyor. Benim 5'te birim kadar ismi geçmeyeni gene o partide yargıladılar. Neyse benim davam açılmadı. Uzun bir zamanda. Bütün davalar açıldı, bütün örgütlerin davası açıldı. Sonra benim davam açıldı, o zaman tek olarak yargılandım. Efendim, bilmem memkeletimizi parçalamak, 125'e muhalefet, 46'ya muhalefet, efendim bilmem yüz kaça muhalefet, idam midam falan filan. Ve bir dava açtılar. Ve baraat ettim. Çünkü bu şeyler, yalnız başına bu maddeler herşey olmuyor. O mesele öyle geçti. Fakat ben ikinci bir sefer yakalandım, Diyarbakır'a gittiğimde bir kaç gün o ziyaretler miyaretler falan devam etti. Bu ziyaretler bittikten sonra İsmail Beşikçi dedi, görüşelim. Görüştük. İsmail Beşikçi'yi de oldukça enterne etmişler. O, Tarık Ziya Ekinci'yle, o takımla beraber, onların sofrasında beraber yemek yiyorlar falan. Gençler de onunla ilgilenmiyorlar. Efendim onlar da bunu eritmeye çalışıyorlar. Bir Kürt milliyetçisi, elçisi falan filan diye şeyediyorlar. Tarık Ziya Ekinci'ler Kürt milliyetçisi, elçisi falan değil. Tabii İsmail Beşikçi bana "Abi," dedi "durum bildiğin gibi değil, bütün

Kürt münevverlerini, aydınlarını buraya toplamışlar ve hiç birisi Kürt meselesinden davaya girmiyor. Hepsi sınıfsal meseleyi ele alıyorlar, bu çok yanlıştır. Bu bir sınavdır. Bütün dünya bu sınava bakacaktır. Burada eğer Kürt meselesi vesikalandırılmazsa greçekten biz acı çekeceğiz."

Dedim "Hocam, herhalde kendilerini savunmak için, kendilerini kurtarmak için böyle yapıyorlar". "Yahu," dedi "ben anlayamıyorum. Sınıfsal 8 seneden 15 seneye başlıyor da —8 seneden başlıyor 15 seneye kadar cezası var— Kürt meselesinden ele alırsanız o günkü 141, 142, efendim 1 seneden 3 seneye kadardır. Nasıl 8 seneyi, 15 seneyi kabul ediyorlar da 1 seneden, 3 seneden niye kaçıyorlar. Bunlar meseleyi bilmezler."

Ben mecbur kaldım. Gençlerin içersine girdim. Hatta beni de çok yerdiler. Çok da propaganda yapıldı, meğerse birkaç konuşmamda "ideal" kelimesinden bahsettim, onlar "ideal"den "idealist", "idealist"ten "metafizik", filan çıkartmışlar, "doğrudur, doğrudur, bu adam bir Kürt ırkçısıdır"... Neticede gençliğin büyük kısmı ile beraber olduk. Yani DDKO'nun büyük bir kısmı. Zaten o diğer iki partiyle de iç içe idim. Ve onların arasında nevi bir köprü vazifesini yaptık. Ve neticede DDKO dosyası savunmaya çok müsait bir şekilde davası açıldı, iddianame geldi. Ben de öyle bir şekil de ifade vermişim savcıda, hani İsmail Beşikçi bana demişti ya "Dava burda işlenmiyor, Kürt meselesi işlenmiyor," ben de bu meseleyi işlemek için böyle bir ifade vermişim ki, savcı iyi bir şey getirsin ki, artık mahkemede bunu belgelendirelim. Neyse DDKO'nun dosyası öyle gelince, onlar hep kaçtıkları halde, dosyaları öyle gelince ben çok sevindim, benim ki de böyle gelir falan. Neyse, beraber olduğumuz artık İsmail Beşikçi'yi aramıza aldık. Ben de onlarla beraber, o DDKO'larla beraber, 10-12 kişiydi o grup, komün kurduk. Hepimiz o komünün birer üyesi olduk. Ve en sadık komüncü de İsmail Beşikçi idi. Yahu ne kadar sadık bir insan. Ve ne kadar, ne kadar kendisini tutabilen bir insan. Yani bir biskuvit ile 5 gün 10 gün idare ediyor. Yani bir isteği yok. Hani dünyadan hiçbir isteği yok.

Neyse, nihayet komün olarak bu sefer, bunun savunulmasına karar verdik. Yani iddianameye cevap olarak ilk savunmaya başlayacağız. Bu sırada ben ile İsmail Beşikçi bunun dışındayız. Efendim, hani komündeyiz ama, dosyada değiliz. Yani benim davam açılmamış. İsmail Beşikçi de vermiş olduğu derslerden, propaganda yapmış diye bir davası açılmış. Efendim aramızda bu sefer bölüşme yaptık. Yani iddianamede var bu. Sosyoloji kısmını koymuş, sosyolojik olarak Kürtler budur, tarihi olarak Kürtler budur, efendim ekonomik olarak Kürtler budur, edebiyat olarak Kürtler budur, dil olarak Kürtler budur. Bu sefer dil ve Kürt edebiyatı kısmını bana verdiler. Ben o metni hazırladım herhalde 20 sayfalık birşey. Efendim, tabii İsmail Beşikçi bana yardımda bulun

du, imla konularında. 20-30 sayfada sosyoloji kısmını İsmail Beşikçi yazdı. Tarih kısmını Mümtaz (Kotan) yazdı. Efendim bu DDKO kısmını, kuruluş nedenlerini yazdı. Ve metinleri toparladık ve 165 sayfalık bir metin çıktı. İddianameye cevap ve Kürt meselesini mükemmel bir şekilde işledi. Mükemmel dediğimiz, Antalya'da yapılmış olan savunmadan çok daha üstün bir şekilde, artık buna ilk, yani mahkemelerde ilk olarak Kürt meselesinin savunması diyebiliriz. Yani sosyolojik olarak, tarih olarak, dil olarak, edebiyat olarak delil koymak suretiyle konuldu.

N.G.: Kürtler'in varlığını ispata yönelik ilk savunma...

H.S.: Tabii tabii. Kürtler'in varlığını ve Hindi-Avrupa grubundan olduğunu, efendim, Kürtler de aynı zaman da vardır, onların da dili kendisine özgüdür.

İ.S.: Ayrı bir ulustur.

H.S.: Ayrı bir ulustur. Bu da ayrı bir ulustur. Ve bir halk değildir. Bir sosyolojik olay değildir, tarihi bir olaydır, falan filan, bunlar. Yani burada savcı inkâra nereden gitmişse, o nereden gittiğinin ispatına çalışıyoruz. Yani iddianameye teker teker cevaptır. Evet.

Efendim, bu sefer, o arada tabi bu dil konusunu ele aldığımızda Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünü ele aldık. TDK sözlüğü Farsça kelimeleri Farsça, Arapça kısmını Arapça, o diğer Avrupa dillerini, işaretlemiş fakat Kürtçe kelimeleri efendim Türkçe olarak kabul etmiş. Yani Farsça'ya yerleştiremediği Kürt kelimelerini Türkçe olarak kabul etmiş. Hatta birgün İsmail Beşikçi güldü, güldü yanıma geldi. "Hocam, nedir?" dedim, "Yahu," dedi "bak," dedi "bu Farsça kelime biliniyor Farsça yazılıyor, bu da Arapça kelimedir, Arapça yazılıyor, bu kelime Kürtçe'dir hiç ses çıkartmadan, gizli olarak kaçıyorlar" dedi. "Sanki bu kaçmaları nereye kadar gidecek. Birgün yakalanacaklar" dedi. Öyle deyip gülüştük.

Bu o DDKO'nun sayfası öyle. Tabi bu iddianame verilinceye kadar benim de davam açıldı. Hani benim davam böyle bir gruba girmediğim için bir kaç celsede tahliye oldum. Herhalde 1 sene, 10 ay kadar kaldım içerde. Tahliye oldum. Ondan sonra tabii bu metni de mahkemede okudular, öyle dosyaya koydular. Ondan sonra, savunma olarak 500 sayfa, 480 küsür sayfa, yani 500 sayfaya yakın, bu metni geliştirmek suretiyle biraraya getirdiler. Daha sonra bunlar kitap olup çıktı bir kısmı, maalesef bizde hep yakalattılar ve elimde mevcut değil, fakat var kütüphanede mevcuttur bu DDKO dosyası diye.

Efendim, hatta hiç unutmuyorum. İki tane gençle bir kaç kez böyle meseleleri konuştuk. Efendim ulusal mesele, sınıfsal mesele, ulusal mesele sınıfsalın neresinde falan filan. Bunlar bana diyorlar— tabii Karaköseli, Ağrılı,

"efendim işte Kürt meselesi yok, bir sınıfsal mescledir, zaten I. Cihan Savaşı'nda Kürt burjuvazisi, Türk burjuvazisi birleşmiş falan filan ve Erzurum Kongresi..."

Yahu bırak, zaten burjuva İstiklâl Savaşı'na girmemiş. Dağılmış Osmanlı ordusu toparlanmış, Yunan'a karşı savaşmıştır. Ve savaştıktan sonra zoraki bir burjuva yaratılmıştır. Yani bu burjuvanın önderliğinde bir hareket ben göremiyorum. Gerçekten hâlâ da göremiyorum. Göremiyorum. Hâlâ da burjuvazinin iktidarda olduğunu kabul etmiyorum. Yok.

Efendim bu gençlerden iki tanesi biraz sonra beni çağırdılar. "Amca" dediler. "Bir ricada bulunacağız". "Buyrun" dedim. "Şuraya gidelim de, ordaki askerle bir konuşur musun?" Neyse gittim. "Selamün aleyküm", "Aleyküm selam", "Nerelisin", "Ağrılıyım", tabii Kürtçe olarak konuşuyoruz, efendim "Neresinden?", "Diyadin'den", "hangi köyünden", "filan köyünden", "ismin ne" filan konuştuk. İkinci bir askerin yanına gittik. "Nerelisin", "Hakkarili'yim", "neresinden" "filan köyündenim". Her neyse. Geldik, bu iki genç, "Amca sana demedik mi bu ordu Türk ve Kürt ordusudur... İşte bak Kürt erleri var içinde..." Yani kabiliyet seviyesini gösteriyorum size. Sosyalizmi nasıl anlamışlar. Tabii DDKO'nun o ilk iddianameye cevaben savunmaya girmeyen kesimi bu gençler. Bunlar sonra da bir metin verdiler.

Efendim, bu şey devresi öyle geçti ve '74 affından yararlandılar, çıktılar. Çıktıktan sonra bu Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi toparlanamadı. Bir türlü toparlanamadı. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi ise gelişti ve sonra ikiye bölündü. Bir KUK oldu, biri de Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi olarak kaldı. Yani o solcular KUK'a geçtiler, ulusal kurtuluşçular, biraz o küçük burjuva niteliğinde olan ve o medresenin sağ kesiminde kalanlar ise Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nde kaldılar. Efendim —bu artık '75'te oluyor— '75'in sonuna doğru DDKD kuruldu, fakat bu DDKD sonradan Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'ne taraftar oldu. Ve bunlar bir dereceye kadar sosyalist birliğinin hegemonyası içersinde TKP'nin görüşüne doğru bir ilerleme kaydettiler. Onlardan APO kesimi ayrıldı. Ve onlar APO'cu olarak dernek filan da değildi, yani öyle biri grup halinde. Bu sırada '75 ile '76 arasında *Özgürlük* dergisi, *Rizgari* dergisi çıktı. DDKD dergi çıkardı. Böyle yavaş yavaş geliştiler, artık hepsi şöyle veya böyle Kürt meselesini bir milli mesele olarak kabulleniyorlar. Artık aralarında Çin görüşünde, Sovyet Sosyalist Rusya görüşünde falan olanlar var, değişiklik buradan geliyor. Efendim 1978'de APO'cular partiye dönüştüler. Partiya Karkeran Kûrdistan (Kürdistan İşçi Partisi) oldu. Ve nihayet 1980'in başında *Rizgari*'ciler bir parti kurmaya çalıştı veya partinin lüzumunu gördüler. Fakat onların partisi diğer partilerden tamamen değişik bir parti. Bir tek Kürdistan kabul ettiler. Efendim bir tek

Kürdistan 4 parçaya bölünmüş. Efendim bir tek merkezî bir parti kurulacak. Her bölgede de birer sekreterlik olacak ve hepsi beraber yürütülecek ki oluşabilsin. Ve zaten bir ulustur da, 4 parçaya ayrılmış, birleştirilebilsin falan. Ayrı ayrı mücadele verilemez. Bu kanaatte. Ve bu konuda bir tüzük hazırlandı. 4 sekreterlikten oluşan parti merkezi.

Efendim o zaman DDKD'nin de PKK'dan, 1969 sıralarında, PKK'dan haberi yok, o da PKK isminde bir parti kurdu. İkisi de gizli partililer ya, ikisi de aynı isimde. Tabii sonradan o isim değiştirildi ve oldu PPKK, Partiya Peşengi Karkeran Kûrdistan (Kürdistan Öncü İşçi Partisi). O arada bir acaip hatıramı anlatmadan geçemeyeceğim. 1983'te çocukları, hepsini burda yakalamışlar, İstanbul'a götürmüşlerdi. Üçü de. Ben de onların peşine geldim. Orda, kirada bir evim vardı Kaynarca'da. Onu da polis, örgüt evi diye kapatmıştı. Onu dedim belki açarlar. İstanbul'a geldikten sonra beni de yakaladılar. Gayrettepe'ye götürdüler. Orda bir sürü sorular sordular benden. Bir soru da, yani ifadeyle ilgili olmayan, o ifade dışındadır sorduğu sorular, Rizgari'nin ne demek olduğunu, sordular. Bir de DDKD ne demek olduğunu. Dedim "Rizgari kurtuluş demek", "Neden kurtuluş?" "Ben sizden kurtulucam, bu kurtuluş", "bir işçi patrondan kurtulsa o kurtuluş, bir fert hapisten kurtulsa o kurtuluş, kurtulmaktır." "Siyasi?" "Siyasi niteliğini bilmiyorum." Gerçekten de bilmiyordum. "Peki DDKD?" "DDKD" dedim "Devrimci Doğu Kültür Derneği", D: Devrimci, D: Doğu, K: Kültür, D: Derneği; Devrimci Doğu Kültür Derneği. "Peki" dedi "Kürtçe hangi harfleri şeyediyor?" "Bilmiyorum" dedim. "Kürtçe ile bir ilişkisi yok." "Yok," dedi "baştaki D: Dimirim (Ölürüm), ikinci D: Dıgıjim (Öldürürüm), K: Kûrdistane (Kürdistan'ı), D: Distinim (Alırım); yani Ölürüm, Öldürürüm, Kürdistan'ı Alırım.

N.G.: Kim uydurmuş?

H.S.: Bilmiyorum efendim. Kim uydurmuş, ordan öğrendim.

Dedim "gidip onlara müjde verecem, diyeceğim ki sizin bu harfleriniz bunu da anlatıyor". Şimdiye kadar ne onlar düşünmüşler, ne de biz düşünmüşüz. Yani öyle bir uydurmayla karşılaştık.

Nihayet 1965 ile 1980 arasında artık bugünkü nitelikte Kürt meselesi çok doğru bir şekilde meydana geldi. Birikim, 1960'a kadar ayrı bir birikim. 1961 Anayasası biraz ilerici bir anayasa. Burada artık konuşma, gelişme, tartışma olanakları açılan, 1970 baskısı onları biraraya getirdi. Hani bir sefer bütün Kürdistan dahil olmak üzere, yani Sivas, Malatya, Maraş, Kars, Ağrı, Hakkari hepsi Diyarbakır'a getirildi. Erzurum, bu arada Trabzon ve Artvin de geldi. Yani bu iki şehrin dışında, diğerleri hepsi Kürt. Bunlar bir araya gelmekle bu tartışmalar, tabii o zaman işkence, mişkence de yok. Yani işkence yok dedi-

ğim çok az. Efendim, sabahtan akşama kadar birarada tartışıyorlar. Çok da serbest tartışmalar oluyordu. Ve bir de, ne de olsa bir baskı var. O tartışmalar bir Kürt meselesini meydana çıkarttı. Yani Kürt meselesine dönüşüm yapıldı. Kürt meselesinin artık bir mesele olduğu, bir ulusal mesele olduğu... Ve 1980, 12 Eylül harekâtı ise bunu eyleme geçirdi. Bu baskılar, nicel birikimleri nitele sıçrama yaptığı görüşündeyim. Tabii bu arada aynı zamanda bu etki-tepki konumunu da burda unutmamak gerekir.

İ.S.: Şimdi ben, doğrudan siyasi hareketlere ilişkin çok fazla sorular sormak istemiyorum, burayı sorgulamanın zemini *Defter* değil diye, ama biz bu konuda birşeyi yapmayı düşünürken, Kürdistan'ın kültürel hayatını, kısmen de olsa aksettirebilecek birini arıyoruz dediğimiz de, birçok insanın aklına ilk siz geldiniz. Merak ettim bu mesela 70-80 arası siyasi bakımdan bu kadar hareketli bir dönem sizin için nasıl dengelendi, bu akademik çalışmanız, kültürel çalışmanız, besbelli siyasetle ilginizi de hiç kaybetmemiş görünüyorsunuz.

H.S.: 1972'de —'71'de yakalandık— '72'de çıktık, ekonomik durumum oldukça bozulmuştu. 1-2 sene kadar ne siyasetle ne de kültürel bir çalışmayla ilgilenemedim. Ekonomimi biraz düzelttim. Yani borçlarımı verdikten sonra, bu sefer eskisi kadar siyasete ağırlık vermedim. Siyasette hafif bir kolla, ağırlığımı kültüre verdim. Ve daha randımanlı bazı çalışmalar yapabildim. Haddizatında bu da '75'ten sonra, yani '72'de çıktım, '75'te ciddi çalışmaya başladım ve bu ciddi çalışmaya başlamamın, yani gramer çalışmaya başlamamın yegâne sebebi, o güne kadar çıkan gramerler çok çok eksik olduğunu gördüm ve benim bilgim benimle beraber mezara gitmesin, kâğıda dökülsün hiç olmazsa. Efendim tabii onlardan da yararlandım. Benden önce gramer çalışanların kitapları üzerine biraz çalıştım. Onların eksiklerini bularak geliştirdim. Oldukça ileri bir seviyeye getirdiğime kaniyim.

N.G.: Kürt edebiyatı üzerine çalışmalarınız var mı? Daha çok gramer üzerine mi?

H.S.: Gramer. Edebiyatta ben biraz, bir nevi nefret ettim desem pek doğru olmaz da, biraz böyle tiksindim. Tiksindiğimin sebebi ne? Efendim A yerde bir eser var. Bu eser neymiş? Matematikmiş. Efendim büyük bir güç sarfederek o eseri elime geçirdim. Baktım vezindir. Kafiyelidir. Allah Allah. Birisi bana diyor, bir kerrat cetveli var. O kadar güzel bir Kürtçe'yle yazılmış ki, büyük bir güç sarfederek Kerrat cetvelini buldum. Baktım o da vezin. Efendim nesir kitabı arıyorum. *Hawar*'ın dışında bir türlü elime bir nesir geçmiyor. Hele *Hawar*'dan önce yazılmış, Arapça yazıyla yazılmış, Kırmanci şivesi üzerinde bir türlü eser elime geçmedi. Geçiremedim. O zaman nefret ettim. Şimdi birisi, yanımda bir vezni söylediği zaman, diyorum "yahu, durun bir nesre geçelim..."

Efendim bir tarih kitabı, elime birkaç tane tarih kitabı geçti. Hepsi manzum. Efendim o tıp kitapları iki tane böyle küçük küçük, onlar nesir, bir 2-3 tane tıp kitabı elime geçti, yine nazım. Nazım, nazım, nazım. Bu sefer bu nazımların çokluğu beni artık vezne yöneltmedi. Yani bir türlü nesirde istediğimi elde edemedim. İstediğimi değil de, hiçbir şeyi elde edemedim. Bir elimde kalmış *Hawar*, tabii *Hawar*'ın da bir kısmı var elde. Şimdi yok ya, götürdüler. Bugünkü durumda ben kitapsızım. Benim kitaplarımı hep götürdüler, demek ki, herhalde bugünkü iktidara kitapsızlar gerekiyordu da beni kitapsızlaştırdılar, kitabım kalmamış durumda. Ve maalesef ben İstanbul'dayken evi açıyorlar. Kitaplarımı olduğu gibi götürüyorlar.

İ.S.: Peki efendim bu yörede halen Kürt edebiyatını sürdürmekte olanlar, kimlerdir?

H.S.: Şimdi efendim, elan yaşamakta olan Tatvan'da bir Kürt edebiyatı, yani şiirler yazan yaşlı bir imam var. Ondan yararlanamazsınız. Yapmış olduğu edebi eserler de gerici bir niteliktedir.

İ.S.: Gerici?

H.S.: Tabii, tabii. Şerh üzerine dinî şeyler bunlar. Diyarbakır'da çok iyi bir imam var. Elan Bayındırlık'ta çalışıyor, hatırımda kaldığına göre. Çok güzel şiirler yazıyor. Efendim, herhalde eğer toparlamışsa, onun şiirleri bir divan, yani 200-300 sayfalık bir kitap haline gelmiştir. Çok güzel şiir yazıyor. Bir de İstanbul'da bir imam var. Müftüdür. Efendim bu ise hicivcidir. Zaten benim biraz nazıma karşı biraz antipatim olduğunu söz ettim. Şimdi ben, küfürden de pek çok nefret ediyorum. Birisi benim yanımda birisine küfür ederse bana küfür ettiğini kabul ediyorum. Çünkü diyorum benim kulağım çirkin kelimeyi duyuyor. O ise çok güzel bir şekilde küfürlerle şeyini izah ediyor. Gerçi küfür olmayan kesim de var. Fakat küfür olmayan kesimde küfürün kokusu gene geliyor. Ve 2-3 cilt kadar da bir tasnifatı var.

N.G.: Şu anda yazılı edebiyatı sürdürenler hep dini gelenekten kişiler mi?

H.S.: Hep, maalesef öyle. Diğerleri Kürtçe bilmezler. Okul mezunları içinde bizim çocuklar Kürtçe bilmezler. Birkaç kelime konuşabilirlerse de, ben nasıl düşüncelerimi Kürtçe kafamda cümle yapıyorum da Türkçe'ye tercüme ediyorum, onlar da Türkçe cümleleri yapıp da Kürtçe konuşuyorlar. Yani Kürtçe konuşanları da öyle konuşurlar. Onlar Kürtçe yazı yazamazlar. Ancak medrese mezunları Kürtçe yazarlar. Şimdiki durum o. Bir de Avrupa'ya gitmiş olanlar artık yazmaya başlamışlardır. Yazı yazabiliyorlar.

N.G.: Şöyle bir çelişki var mı? Bir yandan Kürt yazılı kültürünü sürdürenler esas olarak medreseden yetişmiş, dini gelenekten kişiler. Öte yandan İsla-

miyet'in Kürt kültürü üzerine baltalayıcı bir etkisi olmamış mı, yani onu kısmen eriten?

H.S.: Biliyorsunuz ki, bu dinler, siyasetler, parti kurmalar, herşey kendi çapına göre toplumları etkiliyor. Haliyle, İslam dini de Kürt edebiyatı, Kürt örf, adetleri, ananeleri üzerinde etkilemiştir. Fakat benim yaptığım incelemeye göre, Türk örf adetleri üzerindeki etkileri kadar, Kürt örf ve adetleri üzerinde etki yapmamıştır. Daha az. Bunu da Kürtler'in biraz inatlı olmalarına, aşiret düzenine bağlı olmalarına, feodal nitelikte olmalarına bağlıyorum. Ve hani bugün hâlâ, Kürdistan'ın büyük bir kesiminde düğünde kadın kadının elini tutmak, erkek erkek elini tutmak çok ayıptır. Yani dinin bütün yasaklarına rağmen, bir kadın bir erkeğin elini tutar, bir erkek bir kadının elini tutar ve oyunlar öyle devam eder. Efendim, meclislerde kadın erkek öyle yan yana oturur, çok rahat konuşurlar. Kürdistan'ın büyük bir kesiminde, bilhassa köylerinde durum budur.

Şimdi, genel olarak şehir, yani bu dünyanın her tarafında şehir aydındır, ilericidir. Efendim şehre yakın köyler ve ova köyleri biraz şehirden geridir. Uzak köyler biraz daha geridir. Bu göçebe hayatı yaşayanlar çok çok daha geridir.

Kürtler'de durum bunun tersidir. Göçebe çok ileridir. Yani bir sefer göçebe, kadın erkek her hususta karışıktır. Dağ köyleri, uzak köyler biraz ondan geridir. Çok az çarşaf görürsün, efendim çok az örtülü kadın görürsün. Efendim kadın evde hiç erkek olmazsa misafir kabul eder. Eğer misafiri varsa, misafirine yatağını verir, kendisi de başka yerde yatar. Eğer imkân olmazsa misafirin yanında yatağını serer. Ve yatar. Dağ köylerinde hâlâ var. Hâlâ da rahatlıkla erkeklerin arasında memesini çıkarır, çocuğunu emzirtir. Örtmez. Saç, baş açık. Ve evleninceye kadar kızların başı açık. Yani karabaşlı, yani başı beyazlamamış, kara. Yani saç görünüyor... bir örtü yok üzerinde. Ve bunlar evleninceye kadar kesinlikle örtmezler. Evlendikten sonra örter. Uzak dağ köylerinde.. Ova köyleri biraz daha bağnaz, çarşaflı örtülü, erkeklerle konuşmazlar falan. Şehire inince tamamen bağnaz, tamamen din tesirinde. Demek ki dünyanın tersine bir durumla karşı karşıyayız. Yani bugün Tatvan'ın merkezinde, Bitlis'in merkezinde, Muş'un merkezinde görmüş olduğumuz kadın erkek ayrımı, dağ köylerinde bunu göremezsiniz, kesinlikle göremezsin. Onun için din etkisi, şehirlerde çok daha fazla, belki de sömürge etkisiyle beraber, ikisinin karışımı diyebiliriz ve şehirden uzak yerlere gidememiş. Götürememiş.

İ.S.: O zaman bugünkü Kürt hareketinin başarısını büyük ölçüde bu dağ köylülerini örgütleyebilmiş, harekete geçirebilmiş olmasına borçlu olduğu söylenebilir mi?

H.S.: Söylenebilir.

İ.S.: İsterseniz sohbetimizi bu noktada keselim. Şimdiye kadar anlattıklarınız ne de olsa tarihti. Oysa bundan sonrası artık sürmekte olan siyasal ve toplumsal bir mücadele.

H.S.: Haklısınız.

İ.S.: Efendim her şey için çok teşekkür ederiz.

H.S.: Ben teşekkür ederim.

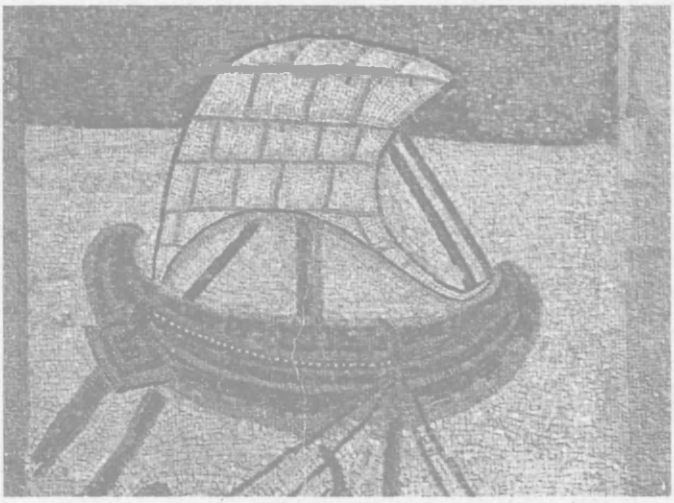

AKDENİZ **Mekân ve Tarih**

F. Braudel

Çev. Necati Erkurt
Birinci Basım: Aralık 1989
ISBN 975-7650-21-8

Annales Tarih Okulunun en önemli temsilcilerinden olan Fernand Braudel bu kitabında, Filippo Coarelli ve Maurice Aymard ile birlikte tarih içinde bir mekân olarak Akdeniz'i anlatıyor. Bu mekânın betimlenmesi, ilk uygarlıkların ortaya çıkışı, aralarındaki ilişkiler, kültürel öbekler; derken kent yerleşimi ve ev içleri, sonuçta Akdeniz'i bu kadar çok sevmemize neden olan herşey. Coğrafya ve tarih okumanın ne denli zevkli olabileceğine inanan okurlar için.